

Katolička crkva u Hrvatskoj u vrijeme komunizma

Leventić, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:456564>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za povijest

Kolegij: Pregled povijesti crkve

Diplomski studij Povijesti i Hrvatskog jezika i književnosti

Ivona Leventić

KATOLIČKA CRKVA U HRVATSKOJ ZA VRIJEME KOMUNIZMA

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2012.

Sadržaj

Sažetak.....	1
1. Uvod	2
2. POSLIJERATNI <i>NOVI ZANOS</i> I DRUŠTVENO- POLITIČKI UZROCI	3
3.1. Političke prilike u Jugoslaviji neposredno nakon II. Svjetskog rata	3
3.2. Uzroci nepovjerenja između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji	5
3. ODNOSI IZMEĐU KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1945.- 1953.	7
4.1. Crkveno- državni odnosi u prvim mjesecima nakon rata	7
4.2. Prosvjed svećenika	10
4.3. Pastirsko pismo.....	10
4.4. Katolička crkva i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji	19
4.5. Ostali zakoni koji su utjecali na odnose Katoličke crkve i države	21
4.5.1. Zakon o braku.....	21
4.5.2. Zakon o matičnim knjigama	22
4.6. Suđenje kardinalu Stepincu.....	23
4.7. Katolička crkva i Ustav FNRJ iz 1946.....	25
4.8. Osnivanje staleških udruženja katoličkih svećenika.....	26
4.9. Prekid diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice.....	28
4.10. Reakcije na prekid diplomatskih odnosa.....	31
4. ODNOSI KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1953. DO 1960.	33
5.1. Donošenje zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.....	33
5.2. Šeperovo imenovanje nadbiskupom koadjutorom i susret s Bakarićem	34
5.3. Oduzimanje crkvene imovine po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i zemljišta iz 1958.	35
5.4. Problem religioznosti jednog dijela komunista	36
5.5. Bolest i smrt kardinala Stepinca	38
5. ODNOSI KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1960. DO POTPISIVANJA PROTOKOLA 1966.....	39
6.1. Nadbiskup Franjo Šeper traži prekid sudskih postupaka protiv svećenstva	39
6.2. Normalizacija odnosa	40
6.3. Biskupska konferencija u rujnu 1960.	40
6.4. Donošenje Uredbe o izvršenju zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica	42
6.5. Novi zaokret.....	43

Slika 7. Agostino Casaroli.....	44
6.6. Papina odluka o potpisivanju Protokola.....	45
6. CRKVA I DRŽAVA OD POTPISIVANJA PROTOKOLA DO 1990.....	47
7.1. Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice.....	47
7.2. Hrvatski biskupi na II. vatikanskom saboru	49
7.3. Liturgijska obnova	50
7.4. Osvješćivanje situacije 1971.....	51
7.5. Odnos Crkve i države u Hrvatskoj osamdesetih	52
7. ZAKLJUČAK.....	53
8. POPIS LITERATURE.....	54
9. POPIS PRILOGA	55
10. LINKOVI.....	56

Sažetak

Katolička je crkva u povijesti Hrvatske Države imala veliku i važnu ulogu, čuvala je kulturnu baštinu i njegovala duh i vjeru hrvatskoga puka od 9. stoljeća pa do danas. Ukorijenjenost katolicizma u Hrvata postiglo je razinu nacionalnog identiteta što razlikuje Hrvate od susjednih zemalja koje su povijesno vezane za istočni kulturni krug i pravoslavnu vjeru.

Upravo ta vjerska razlika činila je kamen spoticanja u razdoblju prve Jugoslavije, ali i u „Titovoj“ Jugoslaviji. Dolaskom partizana na vlast u Hrvatskoj i uspostavom Federativne Hrvatske, počeli su se nadzirati problemi s kojima će se susretati Katolička crkva. Naime, još za trajanja Drugoga svjetskoga rata, puno je svećenika odvedeno u logore i pobijeno, a stanje u Crkvi nije se posebno promijenilo niti u razdoblju „mira“. Odmah je započeta „borba“ Crkve s vlastima, oduzimanje imovine, prava glasa (ugušen vjerski tisak), suđenje svećenicima, izbacivanje vjeronauka iz škole, medijsko blaćenje Katoličke crkve. Biskupi vlastima odgovaraju Pastirskim pismom, a odgovor vlasti donosi još jače postroženje te sramotno suđenje Alojziju Stepincu i ostalim svećenicima. Titova vlast ne miruje, cilj im je odijeliti Katoličku crkvu od Vatikana, smatraju da je Vatikan na strani neprijateljskoga Rima, te potiču svećenike na osnivanje staleških udruženja katoličkih svećenika. Cilj im je stvoriti Narodnu crkvu sličnu Pravoslavnoj crkvi. Vladin gnjev na svećeničko odbijanje pristupa udruženjima, dopis Svete Stolice da nije dopušten pristup udruženjima, kao i nerazjašnjeni pritvor Alojzija Stepinca bili su uzroci prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice, 1952. godine. Od 1953. do 1960. Država i dalje vodi svoju politiku nenasnosnih odnosa sa Crkvom. Međutim, u međuvremenu je proglašen je novi nadbiskup, Franjo Šeper, a trn u oku Jugoslavenske vlade, kardinal Stepinac, je umro 1960. Dah novih zanosa i suvremeniji pogledi omogućili su otvaranje jugoslavenske diplomacije ka Svetoj Stolici, sudjelovanje hrvatskih biskupa na II. vatikanskom saboru i konačno potpisivanje glasovitog *Protokola* koji je budio različite konotacije. Tito 1971. godine posjećuje papu, donesen je novi Ustav, kroji se nova politika otvaranja prema suvremenome svijetu.

Događaj koji je uzbunio političku scenu Jugoslavije svakako jest smrt Josipa Broza Tita i uvod u rascijepljenje Hrvatske od Jugoslavije što je dovelo do Domovinskoga rata.

Ključne riječi: Katolička crkva, Jugoslavija, Pastirsko pismo, Josip Broz Tito, Alojzije Stepinac, Sveta Stolica, Franjo Šeper, II. vatikanski koncil, Protokol

1. Uvod

Diplomski rad donosi pregled društveno - političkih odnosa između Katoličke crkve, koja njeguje baštinu odanosti prema Svetoj Stolici, i Jugoslavije.

Prvo poglavlje pod nazivom Poslijeratni *novi zanos* i društveno – politički uzroci prikazuje događaje koji su obilježili Katoličku crkvu neposredno poslije kraja Drugoga svjetskoga rata, također rasvjetljava uzroke nepovjerljivosti Katoličke crkve u komunističke ideologije.

Drugo poglavlje, Odnosi između Katoličke crkve i države od 1945. do 1953., donosi činjenice o političkom nesuglasju crkve i nove države, prikazano je i Pastirsko pismo u skraćenom obliku koje jasno govori sve uzroke svećeničkoga protesta, odgovor vlasti na Pastirsko pismo, suđenje Alojziju Stepincu i konačni prekid diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice.

Poglavlje Odnosi Katoličke crkve i države od 1953. do 1960. prikazuje otvaranje odnosa Jugoslavije i Svete Stolice, dolazak Franje Šepera na mjesto kardinala Stepinca, kao i Stepinčeva smrt, koja je svakako razlog normalizacije odnosa Crkve i Države. Poglavlje se zatvara konačnim potpisivanjem glasovitog Protokola.

Posljednje poglavlje jest Crkva i Država od potpisivanja Protokola do 1990., koje prikazuje prvotni zanos Katoličke crkve u Hrvatskoj, otvaranje vrata široj masi, ali i vrlo brzo osvješćivanje situacije 1971. godine, Titovu smrt i daljnja događanja do 1990. godine.

2. POSLIJERATNI *NOVI ZANOS* I DRUŠTVENO- POLITIČKI UZROCI

3.1. Političke prilike u Jugoslaviji neposredno nakon II. Svjetskog rata

Slika 1. Vladimir Bakarić

Nakon ulaska partizanskih snaga 8. svibnja 1945. u Zagreb, stigla je i vlada Federalne Hrvatske na čijem čelu se nalazio Vladimir Bakarić, koja je bila formirana u Splitu već 14. travnja 1945. Uskoro je u Zagreb prešao i ZAVNOH, koji se u srpnju na svom četvrtom zasjedanju preimenuo u Narodni sabor Hrvatske, kao privremeno predstavničko tijelo do konačnog uređenja države. Inače je jugoslavenskom državom upravljala jedinstvena privremena jugoslavenska vlada uspostavljena 7. ožujka 1945., na čelu s predsjednikom Josipo Brozom Titom. Uspostavljeno je bilo i Kraljevsko namjesništvo koje je ukinuto 29. studenog 1945. kada je novoizabrana Ustavotvorna skupština ukinula monarhiju i uspostavila republiku pod nazivom Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ). Zemljom u biti upravlja KPJ, iako to čini preko Narodnog fronta i drugih masovnih organizacija koje su stvarane za sva područja društva, tj. za borce, mladež, djecu, radnike, pa i svećenike (staleška svećenička udruženja). Sve to skupa motrile su političke policije OZN-a i UDB-a. U siječnju 1946. donesen je novi Ustav FNRJ, a u skladu s njim Hrvatska se naziva Narodna Republika Hrvatska.¹

S obzirom na to da je federalizam bio formalan, jer je u državi ipak prevladavalo centralističko uređenje, prilike u Hrvatskoj bile su teške i dodatno opterećene teretom krivnje ustaške vlasti.²

Razumije se da svaki počinitelj ratnog zločina, ako mu se u sudskom postupku takvo počiniteljstvo, mora odgovarati za to i biti kažnjen. Međutim u Hrvatskoj se neposredno nakon rata- propagandnim djelovanjem komunista- stvaralo ozračje masovne krivnje po kojem su svi Hrvati, koji nisu sudjelovali u partizanima ili koji nisu potpomagali partizanski pokret, bili sumnjičeni i nalazili su se pod paskom policije i policijskih doušnika, a mnogi od

¹ Miroslav Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., "Otokar Keršovani" d.o.o., Rijeka, 2004. str. 7.

² Isto, str. 7.

njih, iako potpuno nevini, proglašavani su supočiniteljima krivičnih djela za vrijeme rata i osuđivani su na stroge kazne.³

Gospodarske prilike u ratom opustošenoj i prerušenoj zemlji bile su izrazito teške. Državna vlast krenula je u ubrzano sređivanje najnužnijih gospodarskih resursa, da bi se osigurala prehrana stanovništva. Tom prilikom organi nove vlasti krenuli su u oduzimanje imovine svima onima za koje se sumnjalo da su služili okupatorima i ustaškom režimu.⁴

Bilo je to vrijeme masovnih uhićenja i ubijanja onih koji su smatrani narodnim neprijateljima, odnosno vrijeme političke represije i obračuna s neistomišljenicima. Osobito se to odnosilo na pripadnike hrvatskog naroda, posebice za vrijeme „križnog puta“. S druge strane, u Hrvatskoj su se odbjogle skupine ostataka oružanih snaga NDH, tzv. „križari“, skrivale po šumama i napadale manje partizanske skupine koje su tragale za njima i ubijale ih bez suđenja ili podvrgavale namještenim sudskim postupcima. Katolička crkva posebice je bila na udaru nove vlasti, koja je pored toga što je u svojoj ideologiji bila ateistička, stvarala uvjerenje u svojim redovima koje je pokušala prenijeti i na narod, da je Katolička crkva bila najveći saveznik ustaškog režima. Iako je nova vlast donijela Deklaraciju o slobodi vjeroispovjesti i savjesti, ta se deklaracija u praksi rijetko kad poštivala, što će dovesti do napetosti i otvorenog sukoba između Katoličke crkve i državne vlasti.⁵

³ Ivo Perić, Povijest Hrvata, od 1918. do danas, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 299.

⁴ I. Perić, Povijest Hrvata, od 1918. do danas, str. 299.

⁵ Isto, str. 300.

3.2. Uzroci nepovjerenja između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji

Slika 2. kardinal
Alojzije Stepinac

Nepovjerenje između Katoličke crkve u Hrvatskoj i nove komunističke vlasti bilo je obostrano i duboko ukorijenjeno. Svakako je na to imao utjecaj ateistički pogled komunistana svijet. No i program KPJ još iz njene najranije faze djelovanja, iz razdoblja između dva svjetska rata, predviđao je neke poteze u slučaju dolaska na vlast koji se nisu sviđali kako Katoličkoj crkvi tako ni drugim vjerskim zajednicama u tadašnjoj Jugoslaviji. Naime, program KPJ predviđao je odvajanje Crkve od države i škole od Crkve, pljenidbu crkvene imovine, te postupnu eliminaciju Crkve od političkog života. Iako su komunisti tijekom

II. svjetskog rata ublažili svoju retoriku prema Crkvi, želeći u partizanski pokret pridobiti što šire slojeve društva, oni nisu odustajali od svojih temeljitih programskih ciljeva vezanih za položaj Crkve u društvu.⁶

Nakon završetka II. svjetskog rata Katolička crkva teško je mogla prihvatiti novu vlast samim time što se radilo o komunističkoj, a time i ateističkoj ideologiji nove vlasti, što je samo po sebi neprihvatljivo crkvenom učenju, ali i zbog toga što je znala kakva su programska stajališta KPJ prema položaju Crkve u društvu. Isto tako je Crkvi bilo poznato da je KPJ pod izravnim utjecajem komunističkog režima u SSSR-u, koji se nemilosrdno obračunavao s vjerskim zajednicama od prvog dana dolaska na vlast. Biskupi su još na Biskupskoj konferenciji 1936., govoreći o komunizmu, izjavili kako na svaki način žele zaštititi svoje vjernike „od užasne opasnosti za vjeru i civilizaciju“. U tom smislu je i nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac početkom 1943. uputio okružnicu svećenstvu u kojoj zahtijeva da Crkva prednjači u borbi protiv komunizma, koji je „zaprijetio ne samo kršćanstvu nego i svim pozitivnim vrednotama čovječanstva uopće“. Isto tako, nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi 18. ožujka 1945. osuđuje komunizam i njegov nauk i kaže da će „braniti slobodu Crkve i zauzimati se za pravo hrvatskog naroda na vlastitu državu, jer je takva država bila jamstvo za vjerničku slobodu“. U skladu s tim razvijao se i strah za budućnost Katoličke crkve i drugih crkvi u novoj jugoslavenskoj državi, s obzirom na svježe rane koje su sjećale kako Katoličku crkvu tako i hrvatski narod na strahovladu u vrijeme prve Jugoslavije. Još prije završetka rata, kada je već bilo očito da će partizanske snage preuzeti vlast u zemlji, u

⁶ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.str. 7.

Zagrebu je 24. ožujka 1945. održana Biskupska konferencija na kojoj je donijeta poslanica u kojoj se osuđuju postupci partizanskog pokreta- biskupi u poslanici najoštrije prosvjeduju protiv ubijanja katoličkih svećenika i vjernika kojima su „*mrzitelji Katoličke crkve oduzeli život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama*“. U poslanici je također naglašeno da je hrvatski narod prihvatio svoju državu kao posljedicu trinaestostoljetne težnje za svojom samostalnom državom. Ovakav stav je poslije tumačen kao podrška Katoličke crkve ustaškom režimu. Iako će poslije biskup đakovački Antum Akšamović u svom pismu mons. Ritingu, predsjedniku komisije za vjerske poslove za Hrvatsku, objašnjavati da poslanica nije bila usmjerena protiv NOP-a, već protiv neodgovornih elemenata među partizanima, ustašama i četnicima, činjenica je da se poslanica najprije odnosila na partizane. U završnim danima rata oni svećenici koji nisu imali dovoljno hrabrosti da se suoče s novom vlašću napustili su domovinu, a među njima su bili i nadbiskup vrhbosanski Ivan Šarić, biskup ljubljanski Gregorije Rožman i biskup banjalučki Jozo Garić.⁷

S druge strane, u redovima nove vlasti osim pretežno ateističkog gledanja na svijet i utjecaja komunističke ideologije iz SSSR-a, razvio se negativan stav prema svim vjerskim zajednicama a posevno prema Katoličkoj crkvi zbog njene negativne uloge u vrijeme II. svjetskog rata. Naime, vodstvo NOP-a bilo je uvjeren, a to uvjerenje širilo je i u redovima svoga članstva, da je Katolička crkva, a posevice njeno vodstvo na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincom, zdušno podržavala ustašku vlast i njihovu politiku. Novoj vlasti također je smetalo to što je Katolička crkva bila jedina organizacija izvan njenog nadzora, a s vremenom je postala i jedino uporište u vrijeme kad višestranačje nije ni postojalo, što komunisti nikako nisu mogli prihvatiti.⁸

No crkveni krugovi i sam nadbiskup Stepinac bili su uvjereni da je glavni razlog napetih odnosa između Katoličke crkve i države bio taj što je Tito želio odvajanje Katoličke crkve u Hrvatskoj od Rima, tj. stvaranje samostalne Katoličke crkve u Hrvatskoj po uzoru na Pravoslavnu crkvu u Srbiji, te je tako staviti pod državni utjecaj.⁹

⁷ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 8.

⁸ Isto, str. 8.

⁹ Isto, str. 9.

3. ODNOSI IZMEĐU KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1945.-1953.

4.1. Crkveno- državni odnosi u prvim mjesecima nakon rata

Slika 3. Josip Broz Tito

Poslije brojnih opustošenih samostana i obespastirenih župa, dolaskom partizanskih snaga predvođenih KP-om u Zagreb, postalo je jasno da protuvjerski, a u najmanju ruku protukatolički, elementi dominiraju. Skidanje križeva sa školskih zidova, ukudanje molitve prije početka nastave, oduzimanje bogoštovnih objekata, maltretiranje djece, mladeži i odraslog pučanstva zbog njihove vjere bio je predznak onoga što je trebalo doći. Odmah po dolasku u Zagreb, partijski su rukovodioci oduzeli nadbiskupu Stepincu automobil. Dva dana nakon toga, 17. svibnja 1945., nadbiskup je bio pritvoren i ispitivan. On nije bio jedini svećenik ili biskup kojemu se to dogodilo.¹⁰

Početak lipnja u Zagreb je stigao i Josip Broz – Tito, te je pozvao predstavnike Nadbiskupije zagrebačke na razgovor. Sastanak je održan 2. lipnja 1945. u 19 sati (u 18 primio ih je Bakarić), a prisutni su bili s crkvene strane biskupi Franjo Salis- Seewis i Josip Lach, kanonici Nikola Borić, stjepan Bakšić i Nikola Kolarek, prof. dr. Andrija Živković, isusovac Karlo Grimm, župnik Mijo Selec, te provincijali dominikanaca i franjevac, a uz Tita predsjednik blade Federalne Hrvatske i ministar Vladimir Bakarić i predsjednik Komisije za vjerske poslove mons. Svetozar Ritig.¹¹

Zatim je riječ uzeo Tito naglašavajući da je i ovaj njihov susret znak da će vlada raditi u duhu svoje deklaracije, tražeći da postave pitanja koja ih muče, konstatirajući da „možda postoje i kod vas neke nejasnosti u pogledu perspektive“. Iznoseći svoje osobno mišljenje o odnosima Crkve i države i odnosima naroda i Crkve, Tito je rekao: „*Moram vam kazati, da ja kao Hrvat i kao katolik nisam bio zadovoljan s držanjem katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su koštali velikih žrtava*“, napominjući da ne osuđuje svećenstvo uopće. Naglašavajući da se odnosi Crkve i države ne mogu riješiti dekretom, zatražio je da se

¹⁰ Jure Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.- 1990., Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997., str. 38.

¹¹ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 11.-12.

izradi elaborat kako Crkva misli da treba riješiti pitanje Katoličke crkve u Hrvatskoj. Zatim je kritizirao Svetu Stolicu zbog njene navodne naklonosti Italiji, smatrajući da Katolička crkva u Hrvatskoj treba više biti nacionalna, tj. da želi „*da Katolička crkva u Hrvatskoj sada, kada imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti*“. Ističući da je to temeljno pitanje, a da su sva ostala pitanja sekundarna, već tada se dalo naslutiti da je njegov glavni cilj stvaranje samostalne Hrvatske katoličke crkve po uzoru na Srpsku pravoslavnu crkvu. Na kraju je govorio o stvaranju zajednice Južnih Slavena, naglašavajući da će u toj zajednici biti više pravoslavaca nego katolika, te će se odnosi među tim vjerama morati uskladiti s idejom zbližavanja slavenskih naroda.¹²

Kao rezultat ovoga razgovora bilo je puštanje nadbiskupa Stepinca sutradan, 3. lipnja, na slobodu.¹³

Već sljedećeg dana, 3. lipnja, nadbiskup Stepinac je vraćen u biskupski dvor, a Broz je primio u audijenciju papinskog izaslanika opata Ramira Marconea s njegovim tajnikom Giuseppeom Masuccijem u nazočnosti V. Bakarića.¹⁴ Marcone je upozorio Tita na neispravnost njihove komunističke politike, osuđujući novinske napade na Svetu Stolicu, konstatirajući da narod s takvom politikom nije zadovoljan jer je ateistička. Na kraju je obavijestio Tita da su mu partizani uzeli automobil i telefon. Tito je rekao Bakariću da to riješi (telefon je vraćen, a automobil ne), te je uvjeravao Marconea da će za četrnaest dana biti potpuno uspostavljen mir i najveća sloboda savjesti.¹⁵

Sutradan 4. lipnja predsjednik Broz je primio nadbiskupa Stepinca zajedno s dr. Bakarićem (Stepinca je prvo istoga dana primio Bakarić). Tom prigodom nadbiskup Stepinac je nazvao razgovore vlasti s biskupima korisnim, ali je naglasio da jedino Sveta Stolica može donositi odluke za Crkvu. Predložio je utanačenje sporazuma ili bar „*modus vivendi*“, kao u bivšoj Čehoslovačkoj. Zatim je branio ulogu Vatikana u ratu, te predložio Brozu da se sastane s vodstvom HSS-a i nekim čestitim pristašama ustaškog pokreta. Također je zamolio Broza da poštedi ljudske živote gdje god je to moguće. Tijekom razgovora Broz je ponovno izrazio sumnju u sklonost Svete Stolice Slavenima, što je nadbiskup kao i biskup Salis dva dana prije demantirao. Tito je također tražio potporu Katoličke crkve u pitanju Istre (u svezi s razgraničenjem s Italijom), na što je Stepinac kazao da je Katolička crkva najzaslužnija što je

¹² M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 12.

¹³ Isto, str. 13.

¹⁴ Jure Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.- 1990.*, str. 42.

¹⁵ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 12.-14.

Istra još danas hrvatska. Na kraju je nadbiskup zaključio da bi se uz obostranu dobru volju sve teškoće mogle prebroditi.¹⁶

Prve predstavke bez obzira na održane sastanke koji su trebali umiriti stanje, odnosi Katoličke crkve i nove vlasti iz dana u dan sve više su se pogoršavali. U skladu s dogovorom s predsjednikom Titom da se svi događaji vezani uz narušavanje vjerskih sloboda stave do znanja Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske, Nadbiskupski vrhovni stol u Zagrebu poslao je dopis 5. lipnja 1945. navedenom tijelu u kojem navodi takve događaje, potpisan od generalnog vikara Franje Salisa- Seewisa. U dopisu se navodi da se:

- *Provodi ateistička promidžba među mladeži. Poziva mladež i činovništvo na rad nedjeljom i blagdanima od 7 do 12 sati, te ne mogu ići na misu, priređuju se neprikladne zabave za nezrele dječake i djevojčice, pojedini ravnatelji obilaze škole i skidaju križeve, postavljaju se povjerenici i povjerenice u čisto crkvenim zavodima-sirotištima, te im se oduzima inventar i brani udgajati djecu u vjerskom duhu, (navode se neki primjeri);*
- *Na javnim sastancima napadaju se i kleveću nadbiskup i svećenici;*
- *U logorima se nalazi preko 100 svećenika i redovnika, od kojih je velika većina bez ikakove ozbiljne krivnje, a ne ispituje ih se i ne vraća na slobodu;*
- *Zapljenjuje se crkvena imovina (nabrajaju se primjeri Karitasa, župa Ozalj, Križevci i dr.), te u nastavku predstavke piše:*

„Zakonska odredba kojom se određuje, da se imadu izbrisati iz matice svi prelaznici pravoslavne vjere, jer su nasilno prevedeni. Katolička crkva nikome ne brani da se vrati natrag na pravoslavnu vjeru i bez velikih procedura, ali svakako traži da pojedinci najave svoj istup. To traži Katolička crkva s razloga, što među prolaznicima imade mnogo takvih, koji su na katoličku vjeru prešli iz uvjerenja, a ne silom, napose oni mnogobrojni, koji su za prijašnjeg jugoslavenskog režima pod pritiskom vlasti ostavili katoličku vjeru i sada su se povratili natrag. Takvih imade mnogo tisuća.“¹⁷

Da su odnosi između Katoličke crkve i države bili najlošiji u Hrvatskoj govori i jedno izvješće Komisije za vjerske poslove za Hrvatsku, o informativnom putovanju u južnoj Dalmaciji, Crnoj Gori, Makedoniji i Beogradu. Oni ističu da najveću buku oko vjeronauka u školi dižu hrvatski svećenici, ali za to krive i vlasti u Hrvatskoj gdje se na sve moguće načine katolička

¹⁶ M. Akmadža, Oduzimanje imovine katoličkoj crkvi i crkveno- državni odnosi od 1945.- 1966., str. 21.

¹⁷ Isto, str. 15.

mladež odvrća, sprječava i straši od posjećivanja vjeronauka, dok se u Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji škole drže odluke ministarstva prosvjete od veljače 1945., da samo ono dijete za koje roditelji izričito traže da ne posjećuje vjeronauk, ne treba pohađati vjeronauk.¹⁸

4.2. Prosvjed svećenika

Katolički episkopat sa Stepincem na čelu uputio je u drugoj polovici 1945. više prosvjeda predstavnicima novog režima u kojima se zalagao za progonjene. Episkopat je naglašavao da nema nikakva moralnog opravdanja za „progon tisuća hrvatskih časnika i stotina tisuća hrvatskih vojnika“. Novi komunistički režim mrzio je i mrtve protivnike, pa je oskrnuo katolička groblja diljem Hrvatske tako da su prekopani i stavljani sa zemljom ustaški i domobranski grobovi. Naravno, protiv takva divljaštva Stepinac je uputio protestno pismo predsjedniku vlade Hrvatske 18. kolovoza 1945. Stepinac je bio dobro informiran o novoj, poratnoj stvarnosti već na njezinim počecima. Kad je Stepinac 15. srpnja redio dvadesetak svršenih teologa pozvao ih je na mučeništvo. Komunistički režim bio je toliko okrutan da su biskupi bili prisiljeni uputiti 20. rujna 1945. Pastirsko pismo svim vjernicima.¹⁹

4.3. Pastirsko pismo

Katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih Biskupskih Konferencija u Zagrebu, dne 20 rujna 1945.

Predragi u Kristu vjernici!

Mi katolički biskupi sakupljeni na plenarnim konferencijama u Zagrebu, smatramo svojom pastirskom dužnošću da s ovih konferencija upravimo nekoliko riječi vama, svojim dragim vjernicima.

Nakon teških i dugih godina čekanja, konačno je završen rat, koji je iskrvario čovječanstvo, kao nijedan prije, što ga ljudi pamte. Njegov krvavi bič nije poštedio ni naše zemlje. Ratne grozote po više su puta prohujale nekim krajevima naše domovine. Iza sebe su ostavile pustoš, garišta i suze. Prorijedile su se čitave pokrajine. Razorene su tolike obitelji

¹⁸ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 15.

¹⁹ Mužić, Ivan, Katolička crkva i Stepinac, Marjan tisak, 2003., Split, str. 241.-242.

ostavljena brojna siročad bez roditelja, ožalošćene majke i supruge, očevi i djeca. Nema tako reći nikoga, tko ne bi žalio za kojim dragim pokojnikom. Svi smo osjetili oskudicu glad i bolesti koje redovno prate svaki rat. Pače ovaj je svjetski rat pogodio našu zemlju dvostruko teško. Krvave borbe vodile su se, na našu veliku žalost, između braće po krvi; bratoubilačka borba koja je nekada razdvajala članove iste obitelji, nosila je osovito krvave posljedice. I ratna razaranja, uslijed posebnih okolnosti dvostruke okupacije stranih vojska te unutrašnjih borba dosegla su takav zamah kao u rijetko kojoj zemlji. Zato smo na vijest da je rat u svijetu i kod nas konačno završen osjetili duboku potrebu, da svevišnjem Bogu zahvalimo za to, što nas je poštedito od dužega trajanja ratnih nevolja i bratoubilačke borbe.

Svršetak rata donio nam je velike i duboke promjene na svim područjima života. Pred našim očima nestaje tako reći svega, što je nekada činilo temelje svagdašnjeg života. Državna zajednica dobila je novo ime Demokratska Federativna Jugoslavija. Njezino zakonodavstvo, sami temelji na kojima počiva, jesu sasvim novi, a ona sama ne želi imati mnogo zajedničkog s prošlošću. Vlast i sudstvo, školstvo i gospodarstvo odišu novim revolucionarnim duhom.

Na katoličku Crkvu ne spada, da svojim vjernicima propisuje, kako će urediti svoja politička, narodna i gospodarska pitanja, dokle god su ta u skladu s općim moralnim načelima koja obvezuju svakoga čovjeka. Ona se u čisto političkim pitanjima drži nauke svoga Utemeljitelja: Podajte dakle caru carevo i Bogu Božje. (Mat. 22,21). To načelo ona provodi u svim narodima, u svim zemljama svijeta. Ona prigrljuje sve narode s jednakom ljubavlju jer u svakom čovjeku gleda brata, otkupljena istom Kristovom Krvlju. Njoj je, prije svega i iznad svega, na srcu duhovno dobro njezinih vjernika. Za nj se ona zalaže, o njemu vodi brigu u svim oblicima državnog i gospodarskog života, koji pojedini narodi sebi slobodno odaberu.

Ta briga za duhovno dobro sviju vas predragi vjernici, nadahnjuje nas u ovom času, kad vam upravljamo prvo pastirsko pismo u Demokratskoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Za to dobro mi nosimo pred Bogom veliku odgovornost. Svijesni te odgovornosti želimo, da se poratne neprilike, koje vladaju u čitavom svijetu, i u našoj zemlji što prije srede. U toj namjeri obraćamo se na vas ovim pastirskim pismom.

Prije svršetka ratnih operacija Savezna je vlada u Beogradu izdala svečanu izjavu, da će poštivati slobodu vjeroispovijedanja i slobodu savjesti kao što i privatno vlastištvo. Vlada Federalne Hrvatske je na početku svoga rada usvojila ta načela, ali je i dodala da prilike u Katoličkoj Crkvi prema njezinim shvaćanjima nisu zadovoljavajuće. Mi smo u prvim danima,

kad smo mogli stupiti u vezu s novim državnim vlastima, nastojali izložiti mjerodavnim faktorima potrebe i stav Karoličke Crkve. Kako je mnogo toga, što je donio novi duh u državnoj upravi, bilo u protivnosti s položajem i stečenim pravima Crkve, a po tome i na štetu duhovnog dobrobiti vas, predragi vjernici, upozorili smo one, na koje to spada, da se sva sporna pitanja između Crkve i Države rješavaju međusobnim sporazumom. U tom smo pravcu doveli ovećanje s najvišeg mjesta nove državne vlasti, da će se tako postupati. Konačnu riječ o svim pitanjima, koja zajednički zanimaju Crkvu i Državu, imat će prema propisima crkvenog ustrojstva, što se tiče Crkve, Sveta Stolica. Ona je vrhovni sudac u svim pitanjima vjerskoga i crkvenoga života svih vjernika. Od vremena na vrijeme, mi smo pismenim putem nastojali upoznati mjerodavne vlasti s gledištem, što ga Katolička Crkva ima na pojedina pitanja, što ih je život pred nas postavljao. Uvijek smo kod toga imali u vidu zajedničko dobro sviju. (...)

Ponajprije nas, predragi vjernici rastužuje i zabrinjuje, bolna i strašna sudbina mnogih svećenika, pastira vaših duša. Već za vrijeme rata velik je broj svećenika poginuo, ne toliko u samim ratnim borbama, koliko više uslijed osuda sadanjih vojnih i građanskih vlasti. Kad su se svršile ratne operacije, nisu prestale smrtne osude svećenika. Njihov broj prema našim podacima iznosi: 243 mrtva, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih, svega 501. K tomu pridolazi 19 ubijenih klerika, tri ubijena laika redovnika i četoro časne sestre. To je broj, kakvog ne potna povijest balkanskih zemalja kroz duga stoljeća. A što je najvolnije, njima, kao ni drugim storinama ni tisućama, nije bilo dozvoljeno, što je inače dozvoljeno u civiliziranim zemljama i najgorim zločincima: da u posljednjim časovima prime sv. Sakramente. Sudovi, koji su izricali te smrtne osude vršili su svoj postupak kratko i sumarno. Optuženici najčešće nisu znali za svoju optužnicu do pred samu raspravu. Njima često puta nije bilo omogućeno da se brane onako, kako to traži narav, svake rasprave, tj. da se brane pomoću svjedoka i odvjetnika.

Upravo zato je poštena i nepristrana javnost u pravu, da osporava ovim smrtnim osudama svećenika najbitniju vlastitost sudske presude, a to je pravednost. Tko može dokazati da su toliko na smrt osuđeni katolički svećenici uistinu zločinci, koji zaslužuju smrtni osudu? Zar su, oni svi bili koljači? Tako su n. pr. u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu poubijani bez sudskog postupka svi franjevci, koji su se tamo nalazili- njih 28 na broju- premda nitko od njih nije uzeo pušku u ruke, kamoli se borio protiv narodnooslobodilačke vojske- kako ih se lažno optuživalo- i premda su gotovo svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije. (...) U ime te vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravično osuđenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih

tisuća i tisuća vaših sinova i vaše braće, koji su kao i oni osuđeni na smrt, a da nisu mogli dati svoje obrane, kako je dozvoljava svaka kulturna država. (...)

Toliki gubitak svećenika teško se odjeća u duhovnoj pastvi. Brojne župe nemaju svojih svećenika. Uslijed toga slabi vjerski život vjernika, koji su u novim prilikama izvrgnuti velikim vjerskim i dugovnim pogibima. Svećenstvu se u novinama napada, a onemogućuje mu se obrana. Dok je zakonom dozvoljeno podrći kritici rad vjerskih službenika, dotle se svećenicima oduzima svaka praktička mogućnost, da se u štampi brane.

Katolička štampa je druga bolna točka u životu Katoličke Crkve. Od nekih 100 časopisa, koliko smo ih imali prije rata, danas nijedan ne izlazi. Kada se je tražila dozvola za izlaženje navodili su se svi mogući razlozi, da se dozvola ne izda. Spominjala se i nestašica papira. A iz samog zagrebačkog nadbiskupskog dvora odvezeno je nekoliko vagona papira, premljena za katoličku štampu. Katoličke tiskare su većinom zatvorene i onemogućene. Zagrebačku Narodnu Tiskaru nastojalo se svim mogućim načinima onemogućiti. Kad nije iplo drugačije, onda se ravnatelja tiskare osudilo na gubitak nacionalne časti, a tiskaru, koja nije njegovo vlasništvo, zaplijenilo. Tek prije nekoliko dana tiskara nam je na naš protest vraćena... Velika tiskara Katoličkog tiskovnog društva u Ljubljani oduzeta je iz katoličkih ruku. Ista je sudbina zadesila i katoličke tiskare u Mostaru, Pibeniku, Mariboru i Sarajevu. Tako se sistematski i po planu stupa s katoličkom štampom. A sloboda je katoličke štampe za Katoličku Crkvu pitanje, o kojem ovisi dobro tolikih duša. Kako će se pod tim uvjetima moći razvijati katolička štampa, kad joj je oduzeta podloga, tiskare i papir?

Nije bolje stanje ni sa sjemeništima Katoličke Crkve. Crkva je s najvećim naporima sagradila i ona uz najveće napore uzdržava svoja dječjačka i bogoslovna sjemeništa. Kroz njih su prošle stotine i tisuće naše najbolje seljačke, građanske i radničke djece, danasšnjih svećenika i uglednih laika svih struka. Danas su ta sjemeništa praktički gotovo onemogućena za svoju svrhu. Premda je rat već dovršen, neka su još uvijek djelomice okupirana po vojsci, druga opet rekvirirana, kao ona u Zagrebu na Šalati, u Splitu i Travniku, St. Vidu, Ljubljani, Mariboru, Sinju i drugdje.

Na odgojnom području zadan je Katoličkoj Crkvi čitav niz udaraca. Ponajprije u pitanju vjeronauka u školi. U svim je školama vjeronaučna obuka proglašena obaveznom tako, da se onaj, koji hoće vjersku pouku, mora za to prijaviti. S priznanjem i ponosom ističemo, da su katolički roditelji upravo plebiscitarno glasovali za vjeronaučnu obuku u svim školama, gdje su za to bili pitani. U godišnjim svjedodžbama u Hrvatskoj vjeronauk je

stavljene na posljednje mjesto, kao najmanje važan predmet, iza svih vještina. Osim toga je u svim školama, osnovnim i srednjim, vjerska obuka skraćena od dva sata tjedno na jedan sat. A to je u današnja vremena, kad su potrebe vjerskog odgoja povećane, OSJETLJIV NAZADAK, koji znači kočenje vjerske slobode pa i same mogućnosti vjerskog odgoja. (...)

Katolička Crkva podržavala je veći broj privatnih srednjih škola s pravom javnosti. Tim školama su još u predratnoj Jugoslaviji priznavali vrsnoću državni nadzornici i roditelji, koji su im povjerali odgoj svoje djece. Njihovi su uspjesi uvijek među najboljima u čitavoj državi. Zato su te škole posjećivali ne samo katolici nego i inovjerci davajući im tako puno povjerenje. Te su škole bile u čitavom svom radu izjednačene s državnim školama. Danas se u štampi, koja stoji blizu prosvjetnim vlastima najavljuje, da one neće moći više raditi i da će biti ukinute. Ne može se shvatiti, zašto bi trebalo ukinuti te škole, kad im sami roditelji koji su najpozvaniji da odlučuju u pitanju odgoja djece, daju povjerenje i traže da nastane s radom. Duh prave demokracije traži da se poštuje volja roditelja pogledom na školovanje djece. To više, što i Crkva ima naravno pravo podizati privatne škole. To joj pravo priznavaju sve kulturne države. One se mogu samo veseliti, da ih Crkva pomaže u skupnom izvršavanju njihovih dužnosti i tako zajednički s njima nositi teret uzdržavanja škola.

Pored privatnih škola Katolička je Crkva imala veći broj internata, zavoda za odgoj srednjoškolske i radničke mladeži, kao što i male djece. Ti su zavodi najvećim dijelom danas zatvoreni, ili su u njima gotovo svugdje postavljeni komesari i komesarice. O radu tih katoličkog društvenih zavoda pronose stanoviti ljudi, koji nikada ne potpisuju svojih sastavaka u dnevnoj štampi, neistinite optužbe i nedostojne karikature. Oni proglašuju vjerski odgoj u tim zavodima srednjovječnim i mračnjačkim. Kako nema katoličke štampe, koja bi mogla iznijeti pravo stanje stvari u svakom pojedinačnom slučaju, a ostala dnevna štampa ne prima i ne donosi članaka pisanih protiv onoga, što je sama iznijela, ostaju ti zavodi bez osnovnijeg prava samoobrane. Kraj toga, imenovani komesari i komesarice otvoreno i prikriveno nastoje onemogućiti djelovanje karoličkih odgojitelja. Sloboda savjesti i vjeroispovjesti ostala je na tom području prazna riječ. Koja vrijedi samo onda, ako se njome hoće opravdati protucrkveni stav. (...)

Vršenje nedjeljne dužnosti prisustvovanjem sv. misi u mnogo je slučajeva onemogućeno radi mitinga, skupština i sastanaka, koji se priređuju u vrijeme trajanja svete mise. Isto se tako u nekim krajevima mladež sili, da upravo nedjeljom sudjeluje u tzv. Udarničkom radu. Tako se mladež svijesno otuđuje i odbija od vršenja vjerskih dužnosti. (...)

Kršćanskom je braku oduzeta njegova svetost time, što je putem prakse uveden građanski brak. Sva je prošlost naših naroda, odgojenih u kršćanskoj vjeri, smatrala bračnu vezu između muža i žene svetinjom, sakramentom, koji se sklapa pred Božjim oltarom u Crkvi. Danas je i to promijenjeno. Jasno je da će čvrstoća braka sklopljena pred građanskim vlastima biti sasvim drugačija, no što je nerazrješiva čvrstoća sakramenta ženidbe. Osim toga, građanske vlasti razrješuju u svojem djelokrugu brakove sklopljene u Katoličkoj Crkvi mimo njezina znanja i protivno jasnim odredbama Božjeg zakona. Broj tako razriješenih brakova u nekoliko posljednjih mjeseci u samom Zagrebu vrlo je velik. Kakvim će to posljedicama uroditi za sređeni obiteljski život koji je temeljna stanica svakog poretka i sreće naroda i države, to je očividno. Koliko će djece biti, bez svoje krivnje, lišeno najvećeg dobra svoga djetinjstva i svoje mladosti, skladnog obiteljskog gnijetda, na to se ne smije ni pomisliti.

I na području čisto karitativnog djelovanja stavljaju se Karoličkoj Crkvi stalne zapreke. Poznato je koliko je dobra učinila Nadbiskupska Caritas u Zagrebu. Svojim je djelovanjem spasila oko 7000 djece, bez razlike vjere. Ona je našoj braći u pasivnim krajevima slala hrane u desecima vagona i tako spasila mnogo storina ljudi gladi i smrti. Ona se brinula za prehranu naše braće po krvi, koja su bila odvedena u logore u Italiji. Te nesretnike je prehranjivala i onda kada su se vratili kućama, u domovinu. Danas ima i Karitas državnog povjerenika, jer država nema povjerenja u njezin rad. A čitava javnost zna vrlo dobro, da je Caritas redovno davala izvještaj o svojim primicima i izdacima i tako opravdavala povjerenje, koje su joj poklanjale široke mase naroda.

Agrarna reforma, koja je uzakonjena u Privremenoj narodnoj skupštini, velika je nepravda prema Katoličkoj Crkvi. Zemljišne posjede, što ih ima, stekla je Crkva zakonitim i poštenim putem. Ti posjedi nisu služili Crkvi za nedozvoljeno sticanje novog imetka. Njima je Crkva uzdržavala svoje službenike, svoja biskupska i nadbiskupska sjemeništa i središnje urede. Nije dakle mali broj živio od njihovih prihoda, nego upravo veliki, i tonajvećim dijelom sinovi seljačkih i siromašnijih slojeva. Osim toga, crkveni službenici, uživatelji tih posjeda, bili su darovnim ugovorima obvezani, da vrše određene obveze prema darovateljima tih zadužbina.(...)

Agrarna reforma oduzimalje i izvlašćuje od Crkve sva zemljišta sa svim gospodarskim alatom bez ikakve odštete, kao da ih je Crkva stekla krađom. Onaj minimalni dio zemlje, koji se Crkvi ostavlja, ne će ni izdaleka biti dostatan da se njime uzdržavaju sjemeništa, središnji biskupski uredi, pa središnje biskupsko svećenstvo. Takovom se agrarnom reformom

onemogućuje redovno vršenje crkvenoga života. A na daleko veći broj vjernika, no što su oni, koji će dobiti dijelak otete crkvene zemlje, stavljaju se novi tereti uzdržavanja crkvenih ustanova i njezinih službenika. (...)

Katolički ženski redovi, njihove odgojne i karitativne ustanove imaju gotovo svaki dan novih neprilika i poteškoća s novim duhom, koji ih okružuje. Koliko šikanacija moraju trpjeti časne sestre bolničarke ne samo u državnim nego i u vlastitim bolnicama! Postupak nekih imenovanih upravitelja u sestrinskim bolnicama pokazuju očitu namjeru, da se časnim sestrama onemogući njihovo karitativno djelovanje na dobro bolesnika i da im se oduzmu bolnice, koje su svojom mukom, svojim rukama i svojim neprocjenjivim žrtvama sagradile i uzdržavale.

Napokon još jednu bolnu i neobičnu činjenicu moramo vam napomenuti predragi vjernici. Ni grobovi pokojnika nisu ostali pošteđeni. Na grobovima u Zagrebu, Varaždinu i drugim mjestima, odredbom neposredno predstavljenih vlasti, skidaju se križevi s grobova ustaša i njemačkih vojnika. Sami grobovi nivelirani su tako, da ih se ne može raspoznati, gdje je tko pokopan. Ovakav postupak mora se osuditi. Pred smrću klanjaju se svi ljudi. I neprijatelj poslije smrti nestaje biti neprijatelj. I njemu pripada po nepisanim zakonima čovječanske uljudbe, koja izvire iz kršćanske ljubavi, pravo na pristojan grob. Poznato je da su poslije prvoga svjetskog rata nekadanji neprijatelji i te kako postivali i čuvali grobove vojnika, koji su kao osvajači pali u stranim zemljama. Danas se to kod nas uskraćuje vlastitim sinovima. (...)

Za one koji su bili odvedeni u logore, tražili smo, da im se olakšaju uvjeti života: da mogu redovno dobivati hranu, da se rodbini označi mjesto, gdje su smješteni. (...) Ako nismo uspjeli u najglavnijim pitanjima nije naša krivnja. Svijesni smo, da smo potpuno izvršili svoju dužnost. Boli nas, da nismo mogli pomoći tamo, gdje je naša pomoć bila potrebna i gdje bi otrla mnogu suzu.

Još nešto osobito boli. To je materijalistički i brezbožnički duh, koji se danas javno i potajno, službeno i neslužbeno širi po našoj domovini.

Mi, katolički biskupi Jugoslavije, kao učitelji istine i zastupnici vjere odlučno osuđujemo ovaj materijalistički duh, od kojega se čovječanstvo ne smije nadati ničem dobrom. A zajedno s tim osuđujemo i sve one ideologije, i sve one društvene sisteme, koji svoje životne

oblike izgrađuju ne na vječnim načelima objave i kršćanstva, nego na šupljim temeljima materijalističke, dakle bezbožne filozofske nauke.

Sve što smo iznijeli, nastojali smo dobro ispitati. Iz svega ovoga jasno se vidi, da Katolička Crkva u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji ima drugačiji položaj i drugačije poteškoće, no što ih je imala prije. Današnje stanje Katoličke Crkve u Jugoslaviji razlikuje se po našem mišljenju, samo imenom od stanja otvorenog progonstva Crkve.

To smo željeli iznijeti pred vas, predragi vjernici, da budete načistu s položajem, u kojem se nalazi Katolička Crkva. (...)

Zato tražimo i od toga nikada i ni pod kojim uvjetima nećemo odustati: tražimo punu slobodu katoličke štampe, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, vraćanje svih mogućih oduzetih zavoda i institucija. Samo pod tim uvjetima moći će se srediti prilike u našoj državi i ostvariti trajan unutrašnji mir.

Neka Svemogući blagoslovi sva nastojanja sviju, koji su dobre volje, da se ovi ciljevi ostvare! Neka On, koji je jedini izvor mira, kakvoga svijet ne može dati, dade svima vama da konačno doživite dane pravoga i trajnoga mira! A kao залог toga neka na sve vas sađe blagoslov Boga Oca i Sina i Duha svetoga!

U Zagrebu, dne 20. rujna 1945.

(P.s. Za ovu okružnicu snosi isključivu odgovornost cjelokupni katolički episkopat F. R. Jugoslavije).

Dr. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački i predsjednik BK, v. r.

Dr. Nikola Dobrečić, nadbiskup barski i primas srpski, v. r.

Dr. Josip Učić, nadbiskup beogradski i apost. admin. banatski, v. r.

Dr. Fr. Jerolim Mileta, biskup šibenski, v. r.

Dr. Kvirin Klement Bonefačić, biskup splitski, nekada solinski i makarski,

Dr. Josip Srebrnić, biskup krčki, v. r.

Mons. Miho Pušić, biskup hvarski, v. r.

Dr. Ivan Josip Tomažić, biskup mariborski, v. r.

Dr. Viktor Burić, biskup senjsko-modruški, v. r.

Dr. Smiljan Fr. Čekada, biskup skopljanski, v. r.

Dr. Petar Čule, biskup mostarski, v. r.

Dr. Antun Akšamović, biskup apost. admin. đakovački, v. r.

Mons. Lajčo Budanović, biskup, generalni vikar subotički, v. r.

Anton Vovik, gen. vikar ljubljanski

Ivan Jerić, gen. vikar prekomurski

Dr. Ivan Đuro Višošević, provikar križevački²⁰

Pismo je pročitano 30. rujna 1945. u crkvama cijele države. Poslije su vlasti i mediji iznosili primjere svećenika koji nisu iz raznih razloga pročitali pismo, nastojeći prikazati javnosti nejedinstvo Crkve oko teksta pisma. No to samo po sebi nije bilo bitno jer je pismo snažno odjeknulo diljem zemlje a i u inozemstvu. Da vlast ne bi spriječila čitanje pisma, nadbiskup Stepinac je tekst pisma dostavio Komisiji za vjerske poslove pola sata prije nego što ga je on u katedrali pročitao, tako da je vlast saznala za tekst pisma kad je ono već bilo pročitano.²¹

Pastirsko pismo došlo je za komunistički režim u nezgodno vrijeme, jer su se pripremali izbori za Ustavotvornu skupštinu, a i međunarodna situacija nije bila povoljna. Komunistička vlast bila je zatečena te jedno vrijeme nije uopće bilo reakcija. I novine su šutjele čekajući reakciju političara. Prvi je o pismu progovorio dr. Bakarić u razgovoru za *Vjesnik* od 6. listopada 1945., u kojem, između ostalog, kaže da žali što je na pismu našao i potpise nekih biskupa koje nije trebalo ondje očekivati te na kraju zaključuje da su u pismu napisane i riječi za koje se može odgovarati po krivičnom zakonu. To je bila i svojevrsna najava uhićenja koje je Stepinac predviđao. Zanimljivo je i to da *Vjesnik* nije objavio sadržaj pisma, koje će ubuduće biti česta tema njegova pisanja.²²

²⁰ Ivan Mužić, Pavelić i Stepinac, Logos, 1991., Split, str. 161.-175.

²¹ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 19.-20.

²² http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=18332, (preuzeto 22. svibnja 2012.) str. 176

Odjek Pisma prešao je preko granica Jugoslavije i sav svijet je mogao upoznati stanje Crkve u Jugoslaviji. Komunistička partija sve više napada biskupe, a posebno nadbiskupa Stepinca, nazivajući ga „banditom“. Nakon pojave Pisma u svijetu, 18. listopada, Sveta Stolica službeno protestira kod jugoslavenske vlade u pogledu vjerskih progona, ističući da na Balkanu nikad u povijesti nije bilo tolike mržnje protiv Katoličke Crkve. Na 22. listopada, Papa određuje Mon. Hurley-a američkog biskupa, da zastupa Papu kod Federalne republike Jugoslavije, te da na mjestu proučava stanje Katoličke Crkve, svećenika i redovnika. Jugoslavenska vkada šalje sa svoje strane predstavnika u Vatikan.²³

Napokon se 25. listopada 1945. o pastirskom pismu očitovao i sam J. Broz Tito, koji u kritici pisma kao glavno pitanje postavlja to što biskupi nisu izdali takvo pismo za vrijeme ustaške vlasti te stali protiv ubijanja Srba u Hrvatskoj. Dalje konstatira da su biskupi sada spremni na žrtvu, a da su za vrijeme ustaša šutjeli, ne zbog straha, nego zato što su ih podržavali. Na kraju je zanijekao da se Katolička crkva u Jugoslaviji progoni jer da su kažnjeni samo oni koji su bili krivi.²⁴

Na zaoštavanje crkveno-državnih odnosa bitno je utjecalo i donošenje nekih zakona koji su utjecali na funkcioniranje Katoličke crkve. Neki su zakoni doneseni prije donošenja saveznog i republičkih ustava te su potvrđeni donošenjem Ustava, dok su drugi bili posljedica nekih ustavnih odredaba.²⁵

4.4. Katolička crkva i Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji

Već u završnici II. svjetskog rata vodstvo partizanskog pokreta, tj. KPJ, na područjima pod svojim nadzorom krenulo je u rješavanje vlasničkih odnosa, da bi nakon svršetka rata i preuzimanja potpune vlasti u zemlji ubrzala taj postupak, donoseći nove zakone, ne čekajući ni izbore za Ustavotvornu skupštinu. Tako je u želji da provede parolu „zemlja seljacima“ KPJ krenula u izradu Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Ovaj Zakon donesen je već 23. kolovoza 1945. na saveznoj razini, a 24. studenoga 1945. donesen je Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske. S obzirom na to da je Katolička crkva bila jedan od većih posjednika u Hrvatskoj i uglavnom gospodarski ovisila o tim posjedima, agrarna reforma dočekana je u crkvenim redovima s velikim ogorčenjem,

²³ M. Landercy, Kardinal Alojzije Stepinac, đakovački selci, 1989, str. 132.

²⁴ http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=18332, (preuzeto 22. svibnja 2012.) str. 176.

²⁵ Isto, str. 177

doživjevši to kao napad nove vlasti na Katoličku crkvu. Istovremeno će nova vlast svoje buduće odnose s Katoličkom crkvom braniti tezom da je Crkva u sukobu s novom vlašću ponajprije zbog toga što je vlast uzela zemlju Katoličkoj crkvi da bi je podijelila seljacima.²⁶

Svim crkvama u Hrvatskoj oduzeto je 73 119 jutara zemljišta, a najviše Katoličkoj crkvi. Pri oduzimanju polazilo se od načela da su svi oblici vlasništva na području jedne župe jedna cjelina, da pripadaju jednoj pravnoj osobi. Npr. Agrarnom je reformom Zagrebačkoj nadbiskupiji oduzeto oko 70 % ukupnog župnog zemljišta, a svim crkvenim ustanovama i zakladama oduzeto je ukupno 82 % zemljišta. Zagrebačkoj nadbiskupiji, kao posebnoj crkvenoj ustanovi, dakle bez župnih zemljišta, oduzeto je čak 97.7 % zemljišta. Slično je bilo i s Prvostolnim kaptolom zagrebačkim. Katolička crkva agrarnom je reformom toliko osiromašila da je njezino daljnje funkcioniranje ovisilo prvenstveno o pomoći vjernika.²⁷

Bez obzira na negodovanja svećenstva, pisama uručenih Titu od strane Stepinca, zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji izglasala je Privremena narodna skupština DF Jugoslavije 23. kolovoza 1945., jednoglasno. Zakon se zasnivao na dva osnovna načela:

1. zemlja pripada onima koji je obrađuju;
2. dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo osoba koje ga dobivaju

Po zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji trebalo je oduzeti sve veleposjede, odnosno posjede veće od 45 ha, ili 25 do 35 ha obradive zemlje, koji su davani u zakup ili su obrađivani uz pomoć najamne radne snage. Što se tiče zemljišta u crkvenom vlasništvu, Zakon je nalagao oduzimanje površine posjeda veće od 10 ha, a u izuzetnim slučajevima, kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, više od 39 ha obradive zemlje i 30 ha šuma. Zakonom je također riješeno da se za oduzetu crkvenu zemlju ne plaća odšteta.²⁸

Istovremeno je državna vlast u svojim napadima na pastirsko pismo nastojala uvjeriti javnost da Katolička crkva u pitanju agrarne reforme zastupa samo svoje materijalne probitke. U kritiziranju stava Katoličke crkve prema agrarnoj reformi uključio se i Tito u svom osvrtu na pastirsko pismo, gdje u vezi s tim kaže: „*sada izjavljuju (biskupi op. p.) da su spremni na svaku žrtvu agrarne reforme i svojih ličnih interesa.*“²⁹

²⁶ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 31.

²⁷ Zdenko Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.- 1991., od zajedništva do razlaza, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 189.

²⁸ M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948., str 44.-45.

²⁹ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 34

4.5. Ostali zakoni koji su utjecali na odnose Katoličke crkve i države

4.5.1. Zakon o braku

Katolička crkva se naročito usprotivila Zakonu o braku. Naime nova vlast je još prije donošenja Ustava donijela dvije zakonske odredbe o braku. Jedna od njih je određivala da će ubuduće državne vlasti na čitavom području Jugoslavije smatrati valjanim ne samo onaj brak koji stranke sklope u crkvi, nego i onaj koji sklope samo predčinovnikom gradskih ili mjesnih Narodno- oslobodilačkih odbora. Druga odredba određivala je da se ubuduće ženidbene parnice neće, kao do tada voditi pred crkvenim ženidbenim sudovima, nego pred građanskim narodnim sudovima, iznimno samo ako obje strane zatraže da parnicu vodi crkveni ženidbeni sud. Protiveći se ovim odredbama, nadbiskup Stepinac dao je nalog Franji Hermanu, profesoru crkvenog prava na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, da prouči to pitanje. Herman je napisao izradak koji je poslan Komisiji za vjerske poslove, a nadbiskup Stepinac je u istom smislu uputiookružnicu vjernicima 5. srpnja 1945. o tom pitanju.

Nadbiskup u okružnici napominje vjernicima da su ovim odredbama od državne vlasti povrijeđene tri istine:

1. Katolici mogu valjanu ženidbu sklopiti samo u Katoličkoj crkvi i pred katoličkim dušebrižnikom.
2. Sudbenost u bračnim pitanjima katolika pripada samo katoličkim ženidbenim crkvenim sudovima.
3. Izvršeni kršćanski brak je nerazrješiv za sav život.

No bez obzira ma sva upozorenja, vlast je čvrsto ostala kod svog stajališta, te je po Zakonu o braku, koji je donesen u travnju 1946., ostala odredba da se prije vjerskog sklapanja braka obvezno mora sklopiti građanski brak, a sva nadležnost u bračnim sporovima potpala je pod narodne sudove. Katolička crkva je poštivala Zakon, ali ga nikada nije istinski prihvatila.³⁰

³⁰ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 37.-38.

4.5.2. Zakon o matičnim knjigama

Jedan od zakona koje je nova vlast donijela, a tiču se odnosa sa Crkvom, regulirao je pitanje matičnih knjiga. Po tom Zakonu koji je donesen 1. travnja 1946., sve crkvene matične knjige morale su biti predane državnim matičarima.

U siječnju 1949. objavljen je novi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnim matičnim knjigama. Zakonom je bilo predviđeno novčano kažnjavanje ili kažnjavanje popravnim radom vjerskih predstavnika koji izvrše nove ili naknadne upise u matične knjige koje su zaključene. Predviđeno je bilo i oduzimanje matičnih knjiga od vjerskih predstavnika i predaja tih knjiga na čuvanje nadležnom matičaru. Također je bilo zabranjeno krštenje djece ili pogreb obaviti prije nego što se podaci o rođenom ili umrlom unesu u državne matične knjige. Za ovaj prekršaj slijedila je novčana kazna od 2000 dinara ili popravni rad do 2 mjeseca.

Navedene su odredbe ukinute Kivičnim zakonom u srpnju 1951., pa su se od tada krštenja i pogrebi mogli obaviti i prije nego što se rođenje ili smrt prijave državnom matičaru.³¹

³¹ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 38.-39.

4.6. Suđenje kardinalu Stepincu

Slika 4. suđenje kardinalu Stepincu

Opće je poznata činjenica da je komunistička Jugoslavija, kao i ostale socijalističke zemlje Istočne Europe vrlo energično tražila i osuđivala "ratne zločince". Među takve su uvrštavani i oni koji s ratnim zbivanjima, a posebno s "ratnim zločincima", nisu imali nikakve veze. Važna je činjenica da nadbiskup Stepinac neposredno nakon završetka rata nije odmah izveden pred sud ako, što je čudno se radilo o "ratnom zločincu".³²

Početak 1946. godine komunistička vlast je poduzimala korake da se nadbiskup Stepinac "razriješi njegove službe, da ga se ukloni i imenuje drugog nadbiskupa, jer će ga inače morati staviti u zatvor". To je i sam Josip Broz Tito tražio od Patrika Hurleya, apostolskog nuncija u Beogradu. Dakle najpozvanija i najistaknutija osoba novog režima već tada prijeti nadbiskupu Stepincu zatvorom, a stvar pokušava riješiti tako da "ratnog zločinca" pušta da mirno napusti zemlju, umjesto da ga, kako to po zakonu mora biti, izvede pred sud i kazni.³³

Od 7. siječnja nadbiskup Stepinac se nalazi u stvarnom "kućnom pritvoru". Nasuprot nadbiskupskog dvora je danonoćno stajao automobil Ozne. Svi su se posjetitelji legitimirali ili odvodili na saslušanje u Oznu. Napadi putem radija i novina ne prestaju. Nazivali su ga ustašom, koljačem, zločincem, pomagačem terorista. Vrlo agresivno tražila se pomoć naroda, odnosno da narod sam osudi svoga nadbiskupa, prije nego li sud uopće i raspravi o njegovoj krivnji. Režim je po uredima, poduzećima, tvornicama organizirao prikupljanje potpisa kojima se od suda traži najteža kazna za Stepinca. Ti su potpisi trebali biti predani sudu kako bi se vidjelo "što narod od suda očekuje".³⁴

Nadbiskup Stepinac uhićen je 18. rujna 1946. oko 5,30 ujutro, dok se pripremao za misu. Nakon uhićenja protiv nadbiskupa je pokrenuta istraga. Saslušavao ga je Nedo Milunović.³⁵

³² Lav Znidarčić, Alojzije Stepinac, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 75.

³³ Isto, str. 75.

³⁴ Lav Znidarčić, Alojzije Stepinac, str. 76.

³⁵ Isto, str. 78.

Nadbiskup Stepinac osuđen je po pet točaka optužnice. Prva točka optužnice glasila je da se nadbiskup dr. Alojzije Stepinac optužuje što je tijekom rata i okupacije stupio u političku suradnju s neprijateljem, pružajući kroz cijelo to vrijeme pomoć okupatorima i ustašama, u drugoj se točki optužnice ističe nadbiskupova krivnja za "prekrštenja" Srba, treća točka ističe nadbiskupovu krivnju za vojni vikarijat od 1941. do 1945. u doba Nezavisne Države Hrvatske, četvrta točka navodi da se tijekom godine 1944. i 1945. pred slom hitlerovske Njemačke i njezinih satelita, ostajući jedini oslonac razbijenih i razgoličenih ustaša i drugih izdajnika nadbiskup Stepinac uskoro povezo s Pavelićem i Mačekom - izdajicama naroda, u petoj točki optužnice ističe se da nadbiskup Stepinac, ostajući nakon oslobođenja u zemlji, provodi sistematski plan podržavanje nada, da će se uskoro promijeniti "režim" (kako on to naziva) u FNRJ, kako će nastupiti skore promjene, kako će se u Hrvatsku vratiti Maček, a u Srbiju kralj Petar, kako će Ustaše opet doći.³⁶

Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu, u vijeću sastavljenom od suca Vrhovnog suda dr. Vimpulšek Žarka kao predsjednika vijeća, sudaca Vrhovnog suda Poldrugač Ivana i dr. Carineo Ante kao članovi vijeća, u krivičnom predmetu protiv optuženih Lisak Eriha, dr. Stepinac Alojzija, Šalić Ivana i družine, radi krivičnih dijela iz Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, nakon glavne rasprave provedene uz sudjelovanje Javnog tužioca Jakova Blaževića, svih optuženih i njihovih branitelja, dana 11. listopada 1946. donio je i proglasio slijedeću presudu:

*Optuženi dr. Alojzije Stepinac po članku 4. stavcima 1 i 2 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od šesnaest (16) godina, gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od pet (5) godina. U kaznu uračunava mu se vrijeme provedeno u istražnom zatvoru od 18. septembra do 11. oktobra 1946. godine.*³⁷

Presuda je imala i obrazloženje. Od 20 stranica obrazloženja više od polovice odnosi se na obrazloženje presude nadbiskupu Stepincu, iz čega se vidi da se uistinu radilo o procesu Stepincu.³⁸

³⁶ Marina Štambuk – Škalić, Proces Alojziju Stepincu, dokumenti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997., str. 57.-64.

³⁷ M. Štambuk – Škalić, Proces Alojziju Stepincu, dokumenti, str. 230.

³⁸ L. Znidarčić, Alojzije Stepinac, str: 96. – 97.

Dana 19. listopada 1946. nadbiskup Stepinac je upućen u Kazneno-popravni dom u Lepoglavu na izdržavanje kazne. Stepinac je bio u Lepoglavi smješten u posebnu ćeliju, odijeljen od ostalih logoraša, a pod posebnim nadzorom samog upravnika tamnice Josipa Šipranca. Od dvije sobe učinjena je jedna. U njoj je bio vojnički krevet, stol, jedna stolica, stari ormar i pisaći stroj. U tamnici je imao i posebnu sobu kao kapelicu.³⁹

Dana 5. prosinca 1951. ministar unutrašnjih poslova NR Hrvatske, Ivan Krajačić izdao je rješenje, da se nadbiskup Stepinac "pusti na uslovni otpust" koji traje do isteka vremena, za koje je izrečena kazna, i određuje se da je dužan boraviti u Krašiću. Stepinac je proveo 5 godina u Lepoglavi i ostao je vjeran svojim čvrstim stavovima da ne popušta pred komunističkim režimom. U Krašiću je bio u kućnom pritvoru u mjesnom župnom uredu.⁴⁰

4.7. Katolička crkva i Ustav FNRJ iz 1946.

Nakon što su provedeni izbori za Ustavotvornu skupštinu, te izvršeno njeno konstituiranje, krenulo se u pripreme za donošenje prvog Ustava FNRJ. Pripreme za donošenje Ustava tekle su u vrijeme vrlo napetih odnosa između Katoličke crkve i države. Glavni cilj novoga Ustava bio je, što se tiče Crkve, ozakoniti njeno odvajanje od države i škole, što je u praksi već bilo provedeno. O pitanju Ustava, katolički biskupi nisu se očitovali službenim stavom, vjerojatno pretpostavljajući da u trenutnim okolnostima od toga ne bi bilo nikakve koristi, ali i zbog toga što su očekivali da će vlast službeno zatražiti njihovo mišljenje. No vlast se nije posebno obratila na crkvene ustanove. Nego je Ministarstvo za Konstituantu uputilo opći poziv svim građanima da iznesu svoje mišljenje o nacrtu Ustava.⁴¹

O statusu Katoličke crkve u nacrtu Ustava govorio je i zastupnik mons. Ritig 24. siječnja 1946. u Ustavotvornoj skupštini. Na završnoj raspravi o nacrtu Ustava FNRJ iznio je nekoliko amandmana. Tako je zatražio da u Ustavu umjesto „*crkva je odvojena od države*“ stoji „*crkva je formalno odvojena od države*“, obrazlažući prijedlog time što će Crkva samo formalno biti odvojena od države, a zapravo će ostati u izvjesnom dodiru s državom preko vjerskih komisija, konstatirajući da „ne može državna vlast, koja imade za državljane članove crkvenih i vjerskih organizama, potpuno biti od njih odvojena“. Zatim je tražio da se u Ustav

³⁹ M. Landercy, Kardinal Alojzije Stepinac, str. 217. – 219.

⁴⁰ Isto, str. 221. – 224.

⁴¹ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 43.

unese da su sve vjere pred zakonom ravnopravne, obrazlažući to time što je bilo mnogo pritužbi da u staroj Jugoslaviji nije bilo ravnopravnosti. Tražio je da se crkveni brak prihvati kao punovažan, s tim da se registrira u državne matice. Isto tako da se briše formulacija „škola je odvojena od crkve“, jer da je dovoljna već postojeća formulacija da su škole državne, smatrajući da bi predložena formulacija mogla biti tumačena kako u školama nema vjeronauka. O ovim pitanjima više nitko nije raspravljao. Amandmani mons. Ritiga nisu prihvaćeni s obrazloženjem da nisu podneseni na vrijeme, pa se mons. Ritig suzdržao od glasovanja.⁴²

Osam mjeseci nakon donošenja Ustava FNRJ, Bakarić je na predavanju u Studentskom domu u Zagrebu, 29. rujna 1946., u vezi s odvajanjem Crkve od države kazao: „Crkva je odijeljena od države u nizu zemalja. Na čelu mnogih vlada nisu predsjednici katolici, nego druge vjere, a ipak se crkva u tim zemljama dobro snalazi i ne nalazi se ni u kakvom 'ratnom stanju' s vlastima“.⁴³

Ustavotvorna skupština izglasala je Ustav FNRJ 30. siječnja 1946., a po istom obrascu donijeti su i ustavi svih republika, pa tako 18. siječnja 1947. i Ustav NR Hrvatske.⁴⁴

4.8. Osnivanje staleških udruženja katoličkih svećenika

Budući da su se biskupi sa Stepincem na čelu u tom pitanju pokazali tvrdima i nepokolebljivima, vlast je pokušala Crkvu iznutra oslabiti razbijanjem jedinstva između svećenika i biskupa osnivanjem svećeničkog udruženja.⁴⁵ U stvaranju katoličkih svećeničkih udruženja krenulo se isprva u onim krajevima gdje je crkvena vlast i veći dio svećenstva bio skloniji suradnji s vlastima, kao što je to bilo u Istri, Sloveniji i Bosni i Hercegovini.⁴⁶

U Sloveniji je u srpnju godine 1949. skupina svećenika osnovala Cirilo- metodsko društvo (SMD) koje je katolički jugoslavenski episkopat 26. travnja 1950. zabranio („*non expedit*“). Protiv te biskupske zabrane žestoko je reagirao sav režimski tisak. Vlast je na sve moguće načine udruženje podupirala i sve svećenike „*udruženjaše*“ obasipala raznim

⁴² M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 43.

⁴³ Isto, str. 44.

⁴⁴ Isto, str. 45

⁴⁵ Mile Vidović, Povijest crkve u Hrvata, Ogranak Matice hrvatske Metković, Metković- Split, 2007., str. 453.-455.

⁴⁶ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 104.

povlasticama. Oni svećenici koji su bili u zatvorima, bili su oslobođeni izdržavanja kazne ako su potpisali pristupnicu u udruženje. Svećenicima „*udruženjašima*“ odmah je bilo obećano i socijalno osiguranje.⁴⁷

Uza svu zabranu biskupa, udruženje se ipak širilo po cijeloj državi i u svakoj je biskupiji imalo veći ili manji broj svojih članova. Među franjevcima u Bosni i Hercegovini bilo je osnovano udruženje pod nazivom „*Dobri pastir*“, na koje ni biskupi, a ni Sveta Stolica nisu gledali s odobravanjem. Najbrojniji u udruženju su bili bosanski franjevci, a bilo je desetak i svjetovnih svećenika.⁴⁸

Dana 26. rujna 1952. episkopat je sa svoje konferencije u Zagrebu svemu svećenstvu uputio pismo na latinskom jeziku kojim se zabranjuje osnivanje takvih udruženja. Poslije te zabrane došlo je do još većeg pritiska na Crkvu. Svećenici koji su odbijali pristup u udruženje, bili su saslušavani, povećani su im porezi i doživljavali su razne neprilike. Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu godine 1952. isključen je iz Zagrebačkog sveučilišta. Bogoslovi su odmah bili pozvani na odsluženje vojnog roka bez prave odgode, što su imali svi drugi studenti. Bogoslovi su redovito služili puni vojni rok od dvije ili tri godine, prema tome u koji su rod vojske bili uzeti.⁴⁹

Nisu svi biskupi bili jednako odlučni protiv svećenika koji su pristupili udruženju, i nisu svi protiv njih izricali crkvene kazne. Osobito je to bio slučaj u onim biskupijama u kojima je veći broj svećenika pristupio udruženju, pa zbog nestašice svećenika biskupi nisu primjenjivali kanonske kazne protiv njih, da tako narod ne bi ostao bez svetih misa i sakramenata. Prema tim biskupima i vlast je bila nešto blaža. Naprotiv, oni biskupi koji su „*udruženjaše*“ oštro osuđivali bili su od strane režima teško napadani. To se osobito odnosi na hvarškoga biskupa Mihu Pušića, šibenskoga biskupa Ćirila Banica, splitko- makarskoga pomoćnog biskupa Franu Franića te starog i bolesnog biskupa Klementa Bonefačića. Dana 7. srpnja 1953. Biskup Franić, jedini između svih biskupa, izdaje zabranu („*non licet*“) koja je zabranjivala svim „*udruženjašima*“ govoriti misu i dijeliti sakramente. Takva je odlučnost urodila plodom, broj „*udruženjaša*“ u cijeloj biskupiji sveo se na četiri svećenika. To je donijelo splitskom biskupu i cijeloj biskupiji velika stradanja.⁵⁰

⁴⁷ Mile Vidović, *Povijest crkve u Hrvata*, str. 454

⁴⁸ Isto, str. 454

⁴⁹ Isto, str. 454

⁵⁰ Isto, str. 455

4.9. Prekid diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice

Monsinjur Silvio Oddi, zadužen za poslove Svete Stolice 9. listopada 1950. pozvan je za zamjenika ministra vanjskih poslova Lea Matesa, dok se ministar Kardelj nalazio u New Yorku na Generalnoj skupštini Organizacije ujedinjenih naroda. Argument: pritužbe zbog „stalnoga upletanja u unutrašnje stvari države“ od strane Svete Stolice (pritisci na dekana Teološkoga fakulteta u Ljubljani, na neke svećenike udruženja- provladina- svetih Ćirila i Metoda i na apostolskoga administratora monsinjora Toroša). Da je to stanje nastavljeno, u pitanje bi bio doveden i sam nastavak diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice. Osim Svetoj Stolici, vlada je prigovorila također i episkopatu. Poslovni odbor biskupske konferencije, krajem travnja, vlastima je poslao memorandum sa željom da se uredi odnosi između države i Crkve putem sporazuma sa Svetom Stolicom, naznačujući prigovore Crkve; vlada ga je odbila (to nije bio memorandum, primjetio je zamjenik ministra, već jedna vrsta ultimatum!). U tijeku razgovora, u svakome slučaju, činilo se da nadjačava ideja traženja *modus vivendi* (načina suživota).⁵¹

Novi susret, 21. studenoga, između zamjenika ministra i monsinjora Oddija, zajamčio je da se Sveta Stolica načelno ne protivi toj ideji, ali je željela bolje upoznati gledište vlade. Zamjenik ministra izrazio je svoje zadovoljstvo, štoviše, spomenuo je potrebu da se utvrdi neka vrsta podsjetnika. Monsinjur Oddi pozvao se na sadržaj memoranduma biskupa; gospodin Mates ostavio si je mogućnost savjetovanja s vladom, a potom će ponovno pozvati otpravnika poslova. U svakome slučaju, Sveta Stolica odmah je izjavila da početak pregovora pretpostavlja prestanak zlostavljanja protiv Crkve. Otpravnik poslova više nije pozvan. Za jugoslavensku vladu, u njezinoj želji postupna približavanja Zapadu, situacija nadbiskupa Stepinca predstavljala je, naravno, ogromnu prepreku, jer je izgledalo da je Jugoslavija na istome planu kao i Mađarska gdje je početkom 1949. održan proces, sa sličnom osudom, protiv drugoga katoličkoga nadbiskupa, kardinala Mindszentyja. Tako je sredinom lipnja 1951. vlada upoznala Svetu Stolicu da, premda zadržavajući svoju poziciju o odgovornosti monsinjora Stepinca i zakonitosti njegove osude, smatra da on mora u zatvoru odslužiti cijelo razdoblje kazne; bila je, dakle, spremna na slobodu pustiti nadbiskupa, no pod uvjetom da napusti Jugoslaviju.⁵²

⁵¹ Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963.-1989.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., str. 300.

⁵² Isto, str. 301.

Sveta Stolica odgovorila je da ona ne može učiniti drugo doli poštivati osjećaj monsinjora Stepinca koji je, uvjeren u svoju nevinost, dao do znanja da više voli ne udaljavati se od svojih vjernika. S druge strane, slučaj monsinjora Stepinca nije bio jedini: u zatvoru su se nalazili i biskup Mostara monsinjor Čule te brojni svećenici i redovnici. Sveta Stolica nastavila je podsjećati sažeto i na druge aspekte mučne i nepravedne situacije koja je nametnula Crkvi u Jugoslaviji. „*Jasno je- nastavljao je vatikanski odgovor- da, ukoliko se želi doći do modusa vivendi, takvo stanje koje za svaku osudu ne bi se moglo potvrditi nego je moralo ispraviti*“.

Stvari su ostale na tome i činilo se da je dijalog koji je tek započeo, za tada zaleđen. U prosincu 1951. nadbiskup Stepinac, u svakome slučaju, prebačen je iz zatvora u Lepoglavi u kućni pritvor u skućenu župnu kuću svoga rodnoga mjesta Krašić, gdje ga je najstrože nadzirala policija koja je rigorozno kontrolirala i one koji su dobili dozvolu da ga posjete. 'Oslobođenje' monsinjora Stepinca nije dovelo ni do kakve bitne promjene položaja Crkve.⁵³

Odnos Jugoslavije prema Vatikanu dodatno se zaoštrio nakon odluke Londonske konferencije o Trstu u svibnju 1952., zašto je jugoslavenska vlada okrivila Vatikan da je pridonio takvoj odluci, o čemu Tito u govoru u Zrenjaninu kaže: „*Ovdje je glavni mutitelj Vatikan, katolička crkva, ona je tu inicijator. Jer katolička crkva i reakcionarni krugovi u katoličkoj crkvi – oni najreakcionarniji u čitavom svijetu – na svim linijama vode ogorčenu borbu protiv naše zemlje i u Americi, i svugdje. I ovdje su nam oni napakostili koliko su više mogli, i još će nam pakostiti.*“ Također je u razgovoru s američkim kulturnim i javnim radnicima krajem srpnja 1952. godine Tito kazao da poglavari Katoličke crkve u Jugoslaviji stoje pod utjecajem izvana, a da Vatikan provodi nacionalnu talijansku politiku.⁵⁴

Sve vrijeme su jugoslavenske vlasti pokušavale udaljiti crkvenu vlast u Jugoslaviji od utjecaja Svete Stolice, pa čak i da prekinu veze sa Svetom Stolicom, odnosno da se stvori nacionalna Katolička crkva, tzv. „Narodna crkva“, koja bi bila u formalnoj vezi sa Svetom Stolicom, ali bi bila pod nadzorom države.⁵⁵

U rujnu je u Zagrebu održano zasjedanje biskupske konferencije, u tijeku koje su biskupi zabranili osnivanje i sudjelovanje crkvenih službenika u staleškim udruženjima klera, koje je vlada jako podupirala. Vlada je tvrdila da je ta odluka plod intervencije Državnoga tajništva pri beogradskome biskupu, koji je bio predsjednik konferencije. Kako je vlada

⁵³ A. Casaroli, Mučeništvo strpljivosti, str. 302.

⁵⁴ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 111.

⁵⁵ Isto, str. 112.

govorila, to je bilo novo nedopustivo upletanje Svete Stolice protiv ustavnih prava svećenika kao jugoslavenskih građana.⁵⁶

Notom ministarstva vanjskih poslova s datumom 1. studenoga 1952. vlada je prosvjedovala na najenergičniji način, tumačeći korak koji je pripisivala Svetoj Stolici kao nov dokaz ustrajavanja njezine politike usmjerene na „otežavanje odnosa između katoličkoga klera i narodnih vlasti“.⁵⁷ U prosvjednom pismu Svetoj Stolici navodi se: „*Vlada FNR Jugoslavije je u posjedu neospornih dokaza, da je uoči konferencije jugoslavenskog episkopata (koja se održala 22-25. rujna) u Zagrebu, Apostolska Nuncijatura dostavila Monsinjoru dru Ujčiću beogradskom nadbiskupu, vršiocu dužnosti predsjednika biskupskih konferencija, poruku, koja je proistekla iz Državnog Tajništva Svete Stolice, u kojoj je izražena nada, da će kler Jugoslavije biti u stanju da suzbije tešku opasnost, koja proizlazi iz svećeničkih udruženja. Jugoslavenska Vlada zna isto tako, da je pod izravnim utjecajem te poruke, koja je pročitana na ovoj konferenciji, bila prihvaćena deklaracija o svećeničkim udruženjima ('Non licet') u kojoj je rečeno: 'Nije dopušteno ustanoviti takva udruženja, niti u njima sudjelovati'.*“

Nakon čega se dodaje da navedeno predstavlja nedopustivo uplitanje Svete Stolice u unutrašnje poslove Jugoslavije, te tako teži da pogorša odnose s Jugoslavijom.⁵⁸

Stanje je zbog pitanja Trsta i pitanja svećeničkih udruženja bilo toliko zaoštreno da je nedostajao samo konkretan povod za prekid diplomatskih odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom. Na povod se nije trebalo dugo čekati, jer je *Radio Vatikan* 29. studenog 1952. objavio popis novih kardinala na kojem je bilo i ime nadbiskupa Stepinca. To je za jugoslavensku vlast bio udarac koji više nije mogla podnijeti.⁵⁹

Na ovo pismo Sveta Stolica je odgovorio svojim prosvjednim pismom od 15. prosinca 1952., u kojoj se uglavnom osvrće na sve probleme na koje je Katolička crkva ukazivala u nizu svojih predavki jugoslavenskim vlastima, dajući do znanja da do sređivanja odnosa ne može biti dok se ta pitanja ne riješe. Međutim, jugoslavenska vlada je to prosvjedno pismo odbila vrativši ga nuncijaturi u Beogradu naizgled otvoreno. Vlasti su poslije- nakon što je *L' Osservatore Romano* 14. siječnja 1953. objavio prosvjedno pismo Svete Stolice Jugoslaviji od 15. siječnja 1952.- tvrdile da je Sveta Stolica izmislila da je poslala prosvjedno pismo vladi FNRJ. Odmah zatim, 17. prosinca 1952., pomoćnik ministra vanjskih poslova Aleš Bebler uručio je otpravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu, monsinjoru Silviju Oddiju,

⁵⁶ Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 301.

⁵⁷ Isto, str. 302.

⁵⁸ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 113.

⁵⁹ Isto, str. 114.

prosvjedno pismo u kojem vlada FNRJ izjavljuje da je izlišeno dalje održavanje diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete Stolice.⁶⁰

4.10. Reakcije na prekid diplomatskih odnosa

Odmah nakon prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, Tito je prigodom govora u Smederevskoj Palanci rekao: „*Vatikan vodi talijansku imperijalističku politiku. Oni se dopunjuju. Talijanska vlada pridonosi vatikanskoj dominaciji šireći reakciju u svijetu, a Vatikan pomaže talijansko imperijalističke aspiracije prema Jugoslaviji i druge. Osim toga Vatikan je ispunjen velikim ogorčenjem prema našoj socijalističkoj zemlji, on mrzi socijalizam i radi sve moguće protiv nas. On je napravio i takvu podlost da je ratnog zločinca Stepinca proglasio za kardinala i hoće da mu metne kardinalski šešir. Vidite, on je uvrijedio čitavu našu zemlju. Zar nema u Jugoslaviji još drugih biskupa – ima ih starih kao Metuzalem, – ali ovo je politički biskup. On je poslužio u aranžmanu između Aleksandra i Vatikana prilikom konkordata i postao je biskup preko noći. Nije on to postao zbog neke svetosti i velikih zasluga, kao što bi to mogao reći Papa, nego je to bilo i onda političko pitanje kao što je i danas. Ali oni neće dočekati da Stepinac bude biskup u Zagrebu. Ja im to garantiram*“. Poslije prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, uslijedila je medijska kampanja protiv Vatikana.⁶¹

Gotovo spektakularno ističući da je do prekida došlo sa Svetom Stolicom, a ne s Katoličkom crkvom u Jugoslaviji, 8. siječnja 1953., nekoliko dana od odlaska otpravnika poslova, maršal Tito k sebi je pozvao sedam predstavnika katoličkog episkopata zadržavajući ih na razgovoru nekoliko sati. Cilj je bio proučiti mogućnost sporazuma između države i Katoličke crkve. Kako je na određen način isključena Sveta Stolica, jugoslavenska Katolička crkva bila je tako jedina izravna sugovornica vlade svoje zemlje; razgovor je morao biti lakši i brži, s nadom da će se doći do sporazuma koji je do tada izgledao gotovo nemoguć. Bio je to, zapravo, stari san o odjeljivanju jugoslavenske Crkve od središta katolištva: „*Mi smo se odijelili od Moskve, zašto se vi ne možete odijeliti od Rima?*“, rekao je jednom Maršal.⁶²

Biskupi su se tako zatekli u jedinstvenoj situaciji koja je zasigurno bila vrlo neugodna. Nisu propustili predočiti mu da struktura Crkve ne dopušta pojedinim biskupima, ili njihovim skupinama, da s državom preuzmu obvezujuće pravne sporazume, a da Apostolska Stolica

⁶⁰ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 116.

⁶¹ Isto, str. 117.

⁶² A. Casaroli, Mučeništvo strpljivosti, str. 309.

barem nije dala svoj pristanak. U svakome slučaju nisu odbijali prijedlog da se osnuje mala zajednička radna komisija kako bi se nastavio dijalog. Vijest o Titovu pozivu biskupima, s nakanom postizanja neke nagodbe s Katoličkom crkvom, nije mogla a da ne zabrine Svetu Stolicu. Bez obzira na to što je vjerovala u odanost jugoslavenskog episkopata, ipak se bojala pritiska kojemu bi biskupi mogli biti podvrgnuti. Državno tajništvo Svete Stolice smatralo je stoga prikladnim poduprijeti, izričito podsjećajući na temeljna načela u odnosima Katoličke crkve i države, samu vladu. To je bilo učinjeno 16. veljače 1953., pismom mons. Tardinija (državni podtajnik Svete Stolice za izvanredne poslove) naslovljenim na beogradskog nadbiskupa Ujčića kao predsjednika Jugoslavenske biskupske konferencije. U pismu se podsjeća da Sveta Stolica ne želi izbjeći pregovore da bi se utvrdio *modus vivendi* između Katoličke crkve i Jugoslavije, ukoliko bi njezine vlasti pokazale da žele poštivati glavna prava Crkve, ističući da se takva stvar nije, nažalost, mogla postići. Dalje se upozorava da biskupi nemaju kompetenciju sporazumijevanja u odnosima Crkve i nacionalnih vlada, jer ta kompetencija, prema kanonskim normama, spada samo na Svetu Stolicu. To je pismo izgledalo kao upozorenje, ali je u biti bilo zaštita biskupima u novonastaloj situaciji, što se nije moglo svidjeti jugoslavenskoj vladi.⁶³ No kampanja protiv Vatikana nastavljala se i u medijima i na raznim političkim manifestacijama. U tu se kampanju uključio i sam Tito, te je na Kongresu Narodne fronte u Beogradu 22. veljače 1953. kazao:

„Pokušaj tih najreakcionarnijih krugova, s Vatikanom na čelu, da podijele svijet na ideološke blokove, potpuno je sličan Sovjetskom pokušaju podjele na ideološke blokove.“⁶⁴

Tih dana nadbiskup Stepinac izjavio je američkom novinaru T. Lessingu: *„Nisam mogao poći u Rim, da primim iz Papinih ruku kardinalski šešir. Nisam ni mogao niti htio ići, da ne ostavim svoga naroda. Osim toga, nisam želio niti želim tražiti usluga od jugoslavenskih vlasti... Ostat ću ovdje, ako je nužno, sve do smrti. U ovim časovima, kad Katolička Crkva u istočnoj Europi i u Rusiji treba sve svoje službenike, nitko ne smije ostaviti svoga mjesta. Ničega se ne trebam bojati; već sam bio vrlo blizu smrti i kraj mora doći, prije ili kasnije. Ne bojim se ljudi. Ne znam, da li je, kako se tvrdi Vatikan napravio 'politički potez' uzvišivši me na čast Kardinala. Ne znam također da li je Sveti Otac očekivao, da pođem u Rim, ili nije. Imam vrlo malo dodira sa stranim svijetom, a iz veoma razumljivih razloga ne šaljem nikakva pisma preko jugoslavenske pošte. Znam samo to, da moram poduprijeti svoj narod u času*

⁶³ A. Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 310

⁶⁴ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966*, str. 123.

*potrebe. Ništa, pa ni prekidanje odnosa između Vatikana i jugoslavenske Vlade, ne može izmijeniti moga položaja, niti me lišiti pomoći, koju trebam.*⁶⁵

4. ODNOSI KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1953. DO 1960.

5.1. Donošenje zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica

Prijedlog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica Saveznog izvršnog vijeća je prihvatio na sjednici od 15. svibnja 1953., a sam Zakon usvojen je na sjednici Narodne skupštine FNRJ 22. svibnja 1953. Iako sam Zakon nije donio nekih posebnih novina u pravima vjerskih zajednica, ipak je regulirao neke pravne nejasnoće koje su se do tada nalazile u raznim zakonima, te se napokon pravna regulativa u vezi s vjerskim zajednicama našla u posebnom zakonu.

Navedeni Zakon bar je teoretski jamčio slobodu savjesti i slobodu vjeroispovjesti. Po ovom Zakonu sve su vjerske zajednice imale ista prava, s tim da je djelatnost vjerskih zajednica morala biti u skladu s Ustavom i zakonima. Također su vjerske zajednice bile slobodne u vršenju vjerskih poslova i obreda, mogle su izdavati i raspačavati vjerski tisak. Što se tiče škole, ona je bila odvojena od Crkve, a vjerska nastava bila je dozvoljena samo u crkvenim objektima. Zabranjeno je sprečavanje vjerskih skupova, nastave i obreda. Također je utvrđeno da nitko ne može biti prisiljen da postane član vjerske zajednice, te da se nikom ne može zabraniti da postane član vjerske zajednice. Građani zbog pripravnosti vjerskoj zajednici nisu mogli biti ograničeni u vjerskim pravima. Zakonom je posebno utvrđeno da svećenici imaju pravo osnivati svećenička udruženja. Odluke vjerskih zajednica u bračnim sporovima nisu imale učinka izvan vjerskih zajednica. Utvrđeno je da je slobodno prikupljanje priloga u vjerske svrhe u crkvama, hramovima i drugim vjerskim prostorima, a izvan toga bilo je potrebno odobrenje NO kotara, tj. grada. Čin krštenja maloljetne osobe mogao se vršiti samo na zahtjev jednog od roditelja, a maloljetnik stariji od 10 godina morao je i sam dati suglasnost za krštenje. Vjenčanje u vjerskoj zajednici moglo se vršiti samo poslije sklopljenog braka kod državnog matičara. Za pohađanje vjerske nastave bilo je potrebno odobrenje oba roditelja, odnosno staratelja, i pristanak maloljetnika. Koliko god je Zakon naizgled jamčio vjerske slobode, u praksi to često nije bio slučaj, već je sve ovisilo o trenutnim odnosima pojedine vjerske zajednice s državom, što je u slučaju Katoličke crkve najčešće predstavljalo teškoće.

⁶⁵ http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=18332, (preuzeto 22. Svibnja 2012.) str. 190.

Zbog nepoštivanja navedenog Zakona ili njegova jednostranog tumačenja, Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu uputio je više predstavki Saveznom izvršnom vijeću FNRJ zbog kažnjavanja svećenika u vezi katehizacije, skupljanja milodara, održavanja vjerskih obreda i sl.⁶⁶

5.2. Šeperovo imenovanje nadbiskupom koadjutorom i susret s Bakarićem

Slika 5. Franjo Šeper

Zbog nemogućnosti normalnog djelovanja zatočenog kardinala Stepinca, na njegov prijedlog papa Pio XII. imenovao je 22. srpnja 1954. Franju Šepera nadbiskupom- koadjutorom s pravima rezidencijalnog biskupa, za vrijeme dok je nadbiskup Stepinac u zatočeništvu u Krašiću bio spriječen u vršenju svoje biskupske dužnosti. Biskupsko ređenje primio je 21. rujna 1954.⁶⁷

Nakon imenovanja, nadbiskup Šeper razmijenio je u prosincu 1954. kurtoazne posjete s predsjednikom hrvatske vlade Bakarićem. Bakarić je odmah nakon Šeperova dolaska upitao: „*Hoćemo li u miru ili ćemo se svađati?*“. Nadbiskup Šeper je odgovorio: „*Ja sam zato da živimo u miru*“, na što je Bakarić kazao da je i vlast za mirali da ne vidi za to spremnost s crkvene strane. U nastavku razgovora nadbiskup Šeper je iznio neke probleme koje je trebalo riješiti da bi se smanjile napetosti u crkveno- državnim odnosima. Nadbiskup je prigovorio što se prosvjetnim radnicima ne dopušta da obavljaju vjerske dužnosti, te se zbog toga izbacuju s posla. Bakarić je na to ustvrdio: „*Mislím da to nije tako, otpušteni su zato jer unose nered*“. No nadbiskup Šeper je iznio nekoliko primjera i ostao čvrsto kod svoje tvrdnje. Upozorio je i na nedolično ponašanje prema svećenicima na odsluženju vojnog roka. Prigovorio je Bakariću da se pitanje oporezivanja Crkve tretira kao političko a ne kao financijsko pitanje. Nadbiskup je bio posebno oštar u vezi s svećeničkim udruženjima. Na kraju je razgovor došao na temu odnosa jugoslavenskog režima prema Svetoj Stolici. Na pitanje Bakarića što da se učini u vezi s tim pitanjem, nadbiskup je rekao: „*Stavite se u kontakt sa Svetom Stolicom!*“, a na što je Bakarić odgovorio da je to preuranjeno, obrazlažući svoj stav prilikama u Italiji, tvrdeći da Sveta Stolica obično ide uz Italiju. Nadbiskup je ustvrdio da to pitanje ne mogu rješavati biskupi, jer

⁶⁶ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 124.

⁶⁷ Miroslav Akmadža, *Franjo Šeper- mudročću protiv jednoumlja, za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* „Tkalčić, Zagreb, 2009.“, str. 35.

je ono u nadležnosti Svete Stolice. Bakarić je ustvrdio da se tu ipak ne radi o načelnim stvarima, nego o konkretnim praktičnim pitanjima, konstantiravši na kraju: „*Nas dvojica nećemo moći rješavati to pitanje*“. Nadbiskup je na to odgovorio: „*Svaki neka na svom terenu čini svoje*.“ Pošto je državni tisak, izvješćujući o navedenom razgovoru, stvorio dojam da se govorilo samo o svećeničkim udruženjima, nadbiskup Šeper je tu nekonkretnost poslije navodio kao primjer zašto izbjegava komunikacije s predstavnicima državne vlasti.⁶⁸

5.3. Oduzimanje crkvene imovine po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i zemljišta iz 1958.

Krajem 1958. donesen je Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, kojim je Katoličkoj crkvi oduzet veći dio od ono malo imovine što joj je ostalo nakon provedbe agrarne reforme, te po zakonima o konfiskaciji i eksproprijaciji.⁶⁹ Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta od 26. prosinca 1958. nacionalizirani su crkveni objekti koji su se davali u najam, a bili su, recimo, važni za crkveni prihod i njezinu karitativnu drugu djelatnost. Od nacionalizacije bili su izuzeti objekti koji su služili za vjerske djelatnosti, crkve, hramovi, župski samostani i stanovi vjerskih službenika.⁷⁰

⁶⁸ M. Akmadža, Franjo Šeper- mudročću protiv jednoumlja, str. 43.-46.

⁶⁹ Isto, str. 199.

⁷⁰ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990., str. 304.

Tablica 1. Objekti vjerskih zajednica u SRH do prosinca 1963.⁷¹

Vjerske zajednice	Zgrade, stanovi i poslovni prostori	Ostavljeno vjerskoj zajednici	Nacionalizirano
KC	481 zgrada, 18 stanova, poslovnih prostorija u 22 zgrade	153 zgrade, 18 stanova, poslovne prostorije u 13 zgrada	328 zgrada, poslovne prostorije u 9 zgrada
Grkokatolička crkva	8 zgrada	4 zgrade	4 zgrade
SPC	119 zgrada, 14 stanova, 1 dvorana i 1 poslovna prostorija u 8 zgrada	23 zgrade, 14 stanova, 1 dvorana i poslovne prostorije u 2 zgrade	96 zgrada i poslovni prostor u 6 zgrada
Židovska općina	14 zgrada i 2 stana	5 zgrada i 2 stana	9 zgrada
Ostale vjerske zajednice	16 zgrada, 1 stan i poslovna prostorija u zgradi	3 zgrade, 1 stan i poslovne prostorije u 1 zgradi	13 zgrada
Ukupno	638 zgrada, 35 stanova, 1 dvorana i poslovne prostorije u 31 zgradi	188 zgrada, 35 stanova, 1 dvorana i poslovna prostorija u 16 zgrada	460 zgrada i poslovni prostor u 15 zgrada

5.4. Problem religioznosti jednog dijela komunista

Partijsko vodstvo 50tih je godina posebno zaoštrilo stav prema svojim članovima koji su na bilo koji način pokazivali religiozne sklonosti. Još je na VI. kongresu SKJ 1952. određeno Statutom da je članstvo u SK nespojivo sa ispovijedanjem religije. Uslijedila je hajka na one koji se nisu pridržavali te odredbe, pa je tako od 1955. do 1958. zbog religioznosti iz SK isključeno 7048 članova na području cijele Jugoslavije. Najveći broj isključenih bio je u Hrvatskoj Sloveniji, te u Bosni i Hercegovini. Nakon donošenja programa SKJ na VII. Kongresu, u travnju 1958., došlo je do elastičnijeg pristupa u vezi s odnosom

⁷¹ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990., str. 304.

komunista prema religiji. Tako je došlo do naglog smanjenja isključenja iz SK zbog religioznosti. Uz konstataciju da je do tog smanjenja došlo zbog podizanja ideološkog i kulturnog obrazovanja komunista, naglašeno je da su tome doprinijele i izmjene kriterija ocjenjivanja religioznosti komunista. Tako su prije iz SK isključivani i oni koji su sudjelovali u pojedinim vjerskim obredima, iako njihovo sudjelovanje nije bilo motivirano vjerskim osjećajima.⁷²

Članstvo SK iskazivalo je svoj pristup prema religiji na više načina. Jedan broj članova nije javno ispoljavao svoju religioznost, ali je to činio u tajnosti. Jedan dio članstva nije osobno sudjelovao u vjerskim obredima, ali u tome nije sprečavao svoje bližnje. Neki su javno ispoljavali svoje neslaganje, ali su povremeno sudjelovali u nekim vjerskim obredima, dok jedan dio članstva nije imao nikakve veze s religijom ali je bio pasivan u borbi protiv religioznosti. One članove partije koji nisu raskrstili s religijom partijsko vodstvo dijelilo je u tri skupine: 1) oni koji vjeruju u Boga, vjeruju svećenicima i idu u crkvu iz uvjerenja, 2) oni koji vjeruju u Boga, čitaju molitvenike, nose razna vjerska znakovlja, ali su „*zamrzili popove i ostalo u vezi s crkvom*“, a u crkvu ne idu zbog partijske stege, 3) oni koji za sebe vjeruju da su raščistili s religijom, ali iz oportunističkih razloga ipak idu u crkvu, crkveno se vjenčavaju, krste djecu itd.⁷³

⁷² M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 133.

⁷³ Isto, str. 133.-134.

5.5. Bolest i smrt kardinala Stepinca

Odmah pri dolasku iz Lepoglave kardinalovo zdravlje u Krašiću bivalo je sve slabije. U listopadu 1952. počeo se osjećati slabijim. Na lijevoj nozi nastala je tromboza. Kad se ustanovilo da se krv u cijeloj lijevoj nozi zgrušala u žili, izvršena je operacija pod vrlo teškim uvjetima u kardinalovoj sobi. U travnju 1953. na kardinalovom licu su se pojavile crveno-ljubičaste mrlje. Nakon stručnog pregleda krvi je ustanovljeno da kardinal Alojzije Stepinac boluje od teške maligne bolesti krvi: "Morbus Vasquez".

U svibnju 1958. godine liječnici su konstatirali naglo slabljenje srca, brzo umnoženje crvenih krvnih zrnaca, tešku upalu pluća i bubrežni kamenac. Od 1958. godine kardinal Stepinac rijetko izlazi iz svoje bolesničke postelje.⁷⁴

10. veljače 1960. primio je injekciju za jačanje srca, ali se vidjelo da je posve slab. Svoj život završio je gledajući na Marijinu sliku iznad uzglavlja riječima: *Gospodine, neka bude volja tvoja*. Bilo je to u 14:15h.⁷⁵

Nakon kardinalove smrti, po nalogu vlasti, njegovo je tijelo odvezeno u Zagreb na obdukciju i balzamiranje. Tijekom obdukcije zagonetno je nestalo kardinalovo srce. Pretpostavlja se da ga je ukrala UDBA.⁷⁶

Prilikom druge ekshumacije tijela kardinala Stepinca, na kostima je pronađena toksička supstancija arsena i još 16 drugih supstancija što nepobitno dokazuje da je tijekom zatočeništva u Lepoglavi bio sustavno trovan.

U najvišim instancijama partijskog rukovodstva bilo je dopušteno da se kardinal pokopa u zagrebačkoj Katedrali.⁷⁷

Kardinal Stepinac pokopan je u zagrebačkoj prvostolnici 13. veljače 1960.⁷⁸

⁷⁴ M. Landercy, Kardinal Alojzije Stepinac, str: 235. – 251.

⁷⁵ L. Znidarčić, Alojzije Stepinac, str. 58.

⁷⁶ Isto, str. 58. – 60.

⁷⁷ Jure Krišto, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.- 1990, str. 49

⁷⁸ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 210

5. ODNOSI KATOLIČKE CRKVE I DRŽAVE OD 1960. DO POTPISIVANJA PROTOKOLA 1966.

6.1. Nadbiskup Franjo Šeper traži prekid sudskih postupaka protiv svećenstva

Iako su crkveno- državni odnosi krajem 50ih i početkom 60ih godina bili u fazi smirivanja, država nije odustajala od sudskih progona katoličkog svećenstva. Tijekom 1960. u Hrvatskoj je vođen kazneni postupak nad 31 rimokatoličkim svećenikom, svećenikom-redovnikom, bogoslovom i časnom sestrom, zbog počinjenih raznih kaznenih djela. Od toga je suđeno, a nalazili su se u zatvoru, 11 svećenika i bogoslova, dok ih je 8 suđeno a branili su se sa slobode. Nad 6 svećenika kazneni postupak svršen je u 1961. godini, a nad 6 je postupak bio prekinut zbog nemogućnosti sakupljanja dokaznog materijala ili zastare. Iste godine kažnjena su po sucima za prekršaje 62 svećenika, časne sestre i redovnika-laika. Od toga na kaznu zatvora osuđeno je 8, na novčane kazne 53, a opomenom 1 svećenik. Svi su kažnjeni zbog prekršaja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, a najčešće zbog dobrovoljnih priloga izvan crkvenih prostorija bez dozvole organa vlasti, radi zlorabljenja vjere u političke svrhe itd. Nadbiskup Šeper je u svibnju 1960., prigodom razgovora s Bakarićem, zatražio njegovu intervenciju u nekoliko slučajeva pokretanja kaznenog postupka protiv nekoliko svećenika.⁷⁹

Tablica 2. Sudski progoni katoličkih svećenika 1959./1960.⁸⁰

Način kazne	BiH	Hrvatska	Srbija	Ukupno
Osuđeni	3	14	0	17
Administrativno kažnjeni	5	9	3	17
Upozoreni	22	36	17	75
Ukupno	30	59	20	109

⁷⁹ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., str. 304.

⁸⁰ M. Vidović, Povijest Crkve u Hrvata, str. 301.

6.2. Normalizacija odnosa

Slika 6. Papa Ivan XXIII.

Dolaskom pape Ivana XXIII. na čelo Katoličke crkve godine 1958. u samoj su se Crkvi osjetili novi vjetrovi, koji su navijestili novo razdoblje. Papa Ivan XXIII, zvani Dobri, je godine 1959. najavio održavanje ekumenskog sabora kojim je želio otvoriti Crkvu i približiti je svijetu. Papa nije želio ni sa kim ratovati i nikoga anatemizirati, nego sa svima uspostaviti dijalog. Papa je želio uspostaviti dijalog ne samo s drugim kršćanskim Crkvama i raznim vjerama, nego i s nevjernicima (ateistima). Takav pristup pape Ivana XXIII. čini se da su sa stanovitim olakšanjem primili i

komunistički režimi istočne Europe, kao i režim u Jugoslaviji.⁸¹

Represivnim mjerama, koje je poduzimao protiv Crkve kroz petnaestak godina, komunistički režim u Jugoslaviji nije ostvario svoj cilj. Crkva u Hrvata ne samo da se nije odcijepila od Rima nego je u sebi postala još jedinstvenija i jača. Kardinal Stepinac umro je 10. veljače 1960., pa je i ta okolnost za režim u Jugoslaviji značila stanovito olakšanje.⁸²

6.3. Biskupska konferencija u rujnu 1960.

Zanimanje Beograda za pronalaženje sporazuma s Katoličkom crkvom i Svetom Stolicom. Razlozi unutrašnjeg poretka, u složenoj vjerskoj i etničkoj situaciji zemlje, te potreba boljih odnosa sa zapadnim svijetom sjedinjavali su se kako bi potaknuli vladu da potraži pomirenje.⁸³

Na konferenciji u rujnu 1960., „razmatrajući da su mjerodavne civilne vlasti opetovano izjavljivale da vlada želi urediti odnose između države i Katoličke crkve“. Biskupi su izjavili da su spremni i sami učiniti što je sve moguće, no odmah su iznova jasno isticali da je isključiva kompetencija Apostolske Stolice zaključivanje priželjkivanoga *modus vivendi*. U međuvremenu su biskupi isticali da su spremni potaknuti kler i vjernike na lojalnost prema civilnim vlastima, te na ispunjavanje njihovih građanskih obveza. Sa svoje su strane izrazili nadu da će vlasti na liberalan i dobrohotan način primjenjivati propise Ustava i zakona o vjerskim zajednicama koji su sadržavali, prema biskupskome dokumentu, „u srži sve ono što

⁸¹ Z. Radelić, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990, str. 458.

⁸² Isto, str. 458.

⁸³ A. Casaroli, Mučeništvo strpljivosti, str. 312.

treba za skladan razvoj odnosa između Crkve i države prema načelu slobodne Crkve u slobodnoj državi".⁸⁴

Sve geste koje su upućivale na smanjenje napetosti potaknule su biskupe da sastave listu problema koje bi trebalo riješiti da bi se ponovno otvorio dijalog države i crkve. Predsjedništvo Biskupskih konferencija poslalo je pismo s popisom otvorenih pitanja i s pozivom za njihovo rješavanje SIV-u FNRJ 23. rujna 1960. U pismu biskupi prosvjeduju zbog toga što se u školama nastavnici, kao i poslodavci na radnike, vrše pritisak na učenike da ne prisustvuju vjerskim obredima, što nastavnici kriomice moraju ići u crkvu, krstiti djecu i sklapati crkveni brak, strahujući za radno mjesto, a da se svećenicima onemogućuju posjeti bolnicama i zatvorima. Osim toga, biskupi su upozoreni na vjerska prava vojnika. Molili su da se dopusti zaposlenima i đacima svetkovanje zapovjednih blagdana koji ne padaju u nedjelju, ponajprije Božića, te da se uvede vjeronauk u škole kao fakultativni predmet. Vlasti su primile pismo povoljnije nego u prijašnjim sličnim prigodama.⁸⁵

Na sjednici je bilo govora i o Euharistijskom kongresu u Münchenu, te je u vezi s tim zaključeno da se objave u tisku razlozi Šeperova neodlaska na Euharistijski kongres u München, tj. bilo je bitno naglasiti da nadbiskup nije išao na kongres zbog tamošnjeg nastupa hrvatske emigracije. U vezi sa sve češćim potrebama odlazaka biskupa u Rim zbog priprema II. vatikanskog koncila, predloženo je da se biskupima ne daju stalne putovnice, nego da svaki put treba ubrzano riješavati njihove zahtjeve. Tako su biskupi svaki put morali podnositi nove zahtjeve za putovnice, te tražiti intervenciju Komisije, a Komisija bi, u slučaju nezadovoljstva ponašanjem pojedinog biskupa, uvijek mogla dotičnombiskupu uskratiti mogućnost odlaska u Rim.⁸⁶

Činjenica, kako je primjetio monsijor Ujčić, da je odgovor biskupima imao potpis potpredsjednika vlade, Kardelja, a ne nekog nižeg službenika, pokazivala je da je biskupski dokument uzet ozbiljno i ispitan *in alto loco*. A potom, ton odgovora izgledao je prilično pozitivnijim nego u prošlosti. Vlada je jamčila svoj doprinos kako bi se došlo do normalizacije odnosa te je već predlagala da se počne s razgovorima između predstavnika zainteresiranih strana.⁸⁷

⁸⁴ A. Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 312.- 313.

⁸⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 306.-307.

⁸⁶ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 224.-225.

⁸⁷ A. Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 315.

6.4. Donošenje Uredbe o izvršenju zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica

Izvršno vijeće Sabora NR Hrvatske donijelo je 12. srpnja 1961. Uredbu za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Uredbom je određeno da se sva ovlaštenja organa vlasti prema vjerskim zajednicama prenose na nadležnost općinskih NO, čime je nametnuto da sva aktualna pitanja za koja su zainteresirani područni svećenici, trebaju u prvom stupnju rješavati u općinskim NO. Na izvršnom vijeću Sabora je dogovoreno da u vezi s Uredbom treba dati do znanja vjerskim zajednicama da je Uredba odredila okvire njihove djelatnosti i da nema nikakvog popuštanja, a da s druge strane Uredbu treba iskoristiti do maksimuma za kontakte općinskih NO s predstavnicima vjerskih zajednica. Zauzeto je i stajalište da se vjerske zajednice stave u red ostalih građana i da im se ne daje nikakvo veće značenje.⁸⁸

Na Uredbu su reagirali katolički biskupi u rujnu 1961. prigodom zasjedanja Biskupskih konferencija pod predsjedanjem nadbiskupa Šepera (imenovan predsjednikom Biskupskih konferencija 28. svibnja 1961. odlukom Državnog tajništva Svete Stolice). Ovaj put je Saveznoj komisiji za vjerska pitanja upućena predstavka sa snažnim prigovorom zbog Uredbi za provedbu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica koje su objavila Izvršna vijeća Hrvatske, BiH i Slovenije. U predstavci je istaknuto da navedeni propisi, osim što su išli iznad normi Zakona, gotovo pripisujući Izvršnim vijećima kompetenciju koja je pripadala zakonodavnoj vlasti, onemogućuje odredbe Zakona na području krštenja djece, vjerske poduke i državnog nadzora škola za spremanje svećenika. Biskupi su upozorili da Uredba o provedbi Zakona ne može mijenjati sa Zakon, niti ukidati propise koji su već u Zakonu, jer time izvršna vlast ulazi u nadležnost zakonodavne vlasti. Kao primjer naveden je novi propis Uredbi koji traži da se za krštenje djeteta traži pismeni zahtjev, ako jedan od roditelja ili staratelj nije kod krštenja osobno prisutan, dok se u Zakonu ne traži pismeni zahtjev.

„Dijalog“, ako ga se tako moglo nazvati, nastavljen je između episkopata i vlade, na saveznoj razini, ali i upočetnim republikama ili na osobnome planu, s nejednakom redovitošću i različitim uspjesima.⁸⁹

Savezna komisija za vjerska pitanja poslala je Predsjedništvu Biskupskih konferencija odgovor 9. studenog 1961. i odbila sve navode iz predstavke, ističući da će Uredba doprinijeti jedinstvenom tumačenju pojedinih odredbi Zakona, jer se u praksi pokazalo da se Zakon

⁸⁸ M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 228

⁸⁹ A. Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 316

različito tumači što dovodi do nesporazuma, te je preporučila biskupima da se neposredno obrate republičkim Izvršnim vijećima, kako bi se što lakše riješili mogući problemi.⁹⁰

Na svojoj konferenciji u rujnu 1962., „uoči objavljivanja novoga Ustava“, a s čijim nacrtom episkopat još nije bio upoznat, biskupi su se ponovno obratili vladi izrazivši želju da ne budu ponovno prihvaćene odredbe koje su u suprotnosti s neotudivim pravima Crkve i vjernika, te inzistirajući na potrebi jamčenja potpune vjerske slobode u njezinoj cjelovitosti, a ne samo prakticiranja bogoštovlja.⁹¹

Što se tiče novoga ustava, odgovor vlade htio je biti umirujući. Glede prigovora, upozorila je da se u razgovorima s lokalnim vlastima pojedini biskupi nisu pokazali tako negativnima: više od slanja promemorija općenita karaktera, primjetila je vlada, koriste susreti o pitanjima i konkretnim situacijama, te naponi s obje strane da se normaliziraju uzajamni odnosi.⁹²

6.5. Novi zaokret

Tek početkom 1963., malo prije Papine smrti, stvari su se počele odlučnije kretati. Preko talijanskoga ustavnoga sudca Nicole Jaegera, katolika koji je bio poznan i Papi, a kojega je osobito poznao kardinal Montini, nadbiskup Milana, grada gdje je sudac obično stanovao, jugoslavenski veleposlanik u Rimu Ivo Vejvoda u siječnju je izrazio, a u travnju potvrdio želju svoje vlade za nekim kontaktom sa Svetom Stolicom. Ipak, prvi su susreti otklizili na kraj svibnja i s jugoslavenske su strane bili povjereni ministru savjetniku veleposlanstva u Rimu Nikoli Mandiću. Pavao VI., koji je sljedećega lipnja naslijedio Ivana XXIII., ovlastio je da se nastave kontakti koji su ipak imali samo istražiteljski i neslužben karakter. Pregovori između Vatikana i vlade SFRJ počeli su 26. lipnja 1964. u Rimu. Voditelji razgovora bili su vatikanski državni podsekretar, Casaroli, i jugoslavenski ambasador u Rimu. Iako su se otegli dvije godine- ostvarena su četiri susreta u Rimu i Beogradu- pregovori su ipak urodili nekakvim plodom. Oblik dogovora nije bio ni *konkordat* ni *modus vivendi* već nešto treće, što je dobilo ime Protokol.⁹³

Iako Pavao VI. već u svojoj prvoj enciklici *Ecclesiam suam* obnavlja osudu „sustava koji ideološki niječi Boga i sprječavaju slobodu Crkve“, u koje je prvo mjesto svrstava „bezbožni komunizam“, Papa želi upozoriti katolike da ne smiju pasti u defentizam ako

⁹⁰ M. Akmadža, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., str. 231.

⁹¹ A. Casaroli, Mučeništvo strpljivosti, str. 317

⁹² Isto, str. 317

⁹³ Isto, str. 321.

jednoga dana Crkva s marksizmom otvori „*drukčiji, pozitivan dijalog*“. Smisao vatikanske *istočne politike*, po riječima njezina branitelja i izvršitelja mons. Agostina Casarolija, bio je Crkvi osigurati „*dostatan, ako već ne i zadovoljavajući, životni prostor unutar krutih i uskih struktura neke države s komunističkim režimom*“. Prioritet Svete Stolice bio je priznanje papina autoriteta, obnova hijerarhije i sloboda održavanja veza s Rimom.⁹⁴

Protokol sa SFRJ, prema riječima državnoga tajnika kardinala Viollota, ne predstavlja za Crkvu u Jugoslaviji *modus vivendi* nego prije *modus non moriendi*. Ovakva je politika bez sumnje pridonosila priznanju i u izvjesnome smislu međunarodnomu ugledu jugoslavenskoga režima, ali je nisu prihvaćali ni vjernici ni biskupi.⁹⁵

Slika 7. Agostino Casaroli

⁹⁴ Franjo Šanjek, Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.) 133.-141., u Zbornik radova Međunarodnoga simpozija o kardinalu Franji Šeperu povodom 20. obljetnice smrti, Nadbiskupija zagrebačka, kongregacija za nauk vjere, Zagreb 7.- 8. studenog 2001., Rim, 29.-30. studenoga 2001., str. 134.

⁹⁵ Isto, str. 134.

6.6. Papina odluka o potpisivanju Protokola

Protokol je zaključen u travnju 1966., ali je bio potpisan tek 25. lipnja u Beogradu, jer su katolički biskupi s hrvatskog govornog područja prosvjedovali. Hansjakob Stehle tvrdi da su biskupi prosvjedovali iz više razloga. Najvažniji je bio taj što tijekom pregovora biskupi nisu konzultirali, dok je SPC bila informirana o detaljima, i što se, kao posljedica zaobilaženja hrvatskog episkopata, u konačnom dokumentu našlo nekoliko, po mišljenju biskupa, vrlo nesretnih formulacija.⁹⁶

Nakon što je dobro promislio i odvagao povoljne i protivne motive, papa Pavao VI. je 1. svibnja 1966. označio službeni početak posljednjega kruga 'razgovora'. Susreti su još jednom, od 18. do 23. travnja, održani u Rimu.⁹⁷

Papa je 26. svibnja 1966. primio kardinala Šepera, koji mu je tom prigodom uručio tekst sa svojim viđenjem problema, u kojemu su potanko izneseni njegovi osobni stavovi i argumentirani prijedlozi protiv potpisivanja Protokola, „*no činilo se- zapisivat će mon. Casaroli- da je zagrebački nadbiskup kasnije popustio razlozima koje mu je izložila Njegova Svetost (Pavao VI.) zbog kojih se kani ne odbaciti priliku da se Crkvi u Jugoslaviji pruži nekakva sigurnost usred brojnih poteškoća i tolikih opasnosti. Više nego što je popustio, kardinal Šeper se predložio sudu Svete Stolice, kojoj je ipak- još in extremis- htio predložiti odgađanje potpisivanja, odnosno novo promišljanje o cijelome pitanju.*“

Taj pokušaj da se- prema Casarolijevim riječima- sve stvari ponovno 'otisnu na pučinu', pa i uz opasnost da će se morati „*suočiti s mogućim ali sigurnim odmazdama*“ - što su, pak, bile Šeperove riječi- nosio je prijetnju stvaranja doista teška problema za Svetu Stolicu i Crkvu u Jugoslaviji. U tekstu je kardinala Šepera pogađala primjedba koja se odnosila na osvetu Svete Stolice da poduzme eventualne mjere zbog navodnih zloporaba u svećeničkome djelovanju s političkim ciljevima ili zbog navodnoga sudjelovanja svećenika u 'terorističkim' akcijama. Takve obveza, isticao je zagrebački nadbiskup, „*izgledat će kao uspjeti pokušaj jugoslavenske Vlade da Svetu Stolicu skrene na svoj protuhrvatski smjer*“ . Taj neočekivani priziv na protuhrvatski stav Vlade- mons. Casaroli će se zapitati: zašto baš

⁹⁶ J. Krišto, Katolička crkva utotalitarizmu, 1945.-1990., str. 50

⁹⁷ F. Šanjek, Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.) str. 140.

protuhrvatski a ne npr. protuvjerski ili protukatolički?- činio se prilično znakovitim u otporu hrvatskoga episkopata u odnosu na Protokol.⁹⁸

Protokol je, kako je već rečeno, potpisan 25. lipnja 1966. u Beogradu. U svojim sjećanjima mons. Agostino Casaroli hvali držanje beogradskog nadbiskupa Gabrijela Bukatka, koji je u toj prigodi bio „*vrlo ljubazan te, svladavajući poneko oklijevanje koje je prouzročilo prilično poznato držanje kardinala Šepera, prihvatio je sudjelovati na doručku koji mi je ponudila Vlada dan nakon potpisivanja (dokumenta).*“ Te geste srdačnosti proslužit će predstavniku Svete Stolice da se osjeća „*malo manje nelagodno u situaciji u kojoj se napetost gotovo mogla dodirivati, i to upravo s nekim predstavnicima one iste Crkve kojoj se htjelo pomoći s toliko dobre volje i bez žrtava*“⁹⁹

Nakon Augustina Kažotića (1303.-1322.), Zagrebačka crkva, čini se, nije imala prelata koji bi kao kardinal Franjo Šeper bio blizak suradnik čak četvorice papa- Ivana XXIII. (1958.-1963.), Pavla VI. (1963.-1978.), Ivana Pavla I. (1978.) i Ivana Pavla II. (1978.-2005.)¹⁰⁰

⁹⁸ F. Šanjek, Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.), str. 141

⁹⁹ Isto, str. 140.

¹⁰⁰ Isto, str. 141.

6. CRKVA I DRŽAVA OD POTPISIVANJA PROTOKOLA DO 1990.

7.1. Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice

Nedugo nakon završetka Drugoga vatikanskog sabora došlo je do stanovitog približavanja između jugoslavenske vlade i Svete Stolice. Tako je 25. lipnja 1966. potpisan Protokol između Svete Stolice i beogradske vlade.¹⁰¹

Šest dana poslije potpisivanja Protokola zbili su se politički vrlo značajni događaji. Na brijunskom plenumu CK SKJ, Aleksandar Ranković, zajedno sa svojom mašinerijom u Udbi, bio je javno osuđen i izbačen iz CK kao i iz svih državnih službi. Uskoro, 1967. I 1968., doneseni su važni ustavni amandmani, što je promijenilo odnose između pojedinih naroda u zemlji.¹⁰²

Protokol se sastojao od četiri dijela. Prvi dio je sadržavao izjavu jugoslavenske vlade koja donosi pravno- politička načela položaja vjerskih zajednica u skladu s Ustavom i postojećim jugoslavenskim zakonima.¹⁰³

Drugi je dio sadržavao izjavu Svete Stolice da će katolički kler u Jugoslaviji djelovati u vjerskim okvirima, dakle, da se neće baviti politikom i da osuđuje svaki akt nasilja.¹⁰⁴

Treći dio Protokola odnosio se na pripravnost Svete Stolice i jugoslavenske vlade da se međusobno savjetuju u važnijim pitanjima za unapređenje međunarodnih odnosa. Ova točka Protokola nije imala osobitog značenja za domaću Crkvu, koliko je bila važna za ugled Jugoslavije na međunarodnom planu.¹⁰⁵

Četvrti dio Protokola određivao je razmjenu predstavnika obiju strana. Tako je u Beograd došao predstavnik Svete Stolice, a u Vatikan predstavnik jugoslavenske vlade. Ta su predstavništva godine 1970. uzdignuta na stupanj ambasada.¹⁰⁶

Godine 1971. Predsjednik Jugoslavije Tito posjetio je Vatikan i papu Pavla VI. Preko uspostave diplomatskih odnosa s Jugoslavijom Sveta Stolica je željela pomoći našoj Crkvi i pronaći *modus vivendi* (način življenja) u komunističkom režimu.¹⁰⁷

¹⁰¹ M. Vidović, Povijest crkve u Hrvata, str. 462

¹⁰² J. Krišto, Katolička crkva utotalitarizmu, 1945.-1990., str. 50.

¹⁰³ M. Vidović, Povijest crkve u Hrvata, str. 462.

¹⁰⁴ Isto, str. 462.

¹⁰⁵ Isto, str. 463.

¹⁰⁶ Isto, str. 463.

¹⁰⁷ Isto, str. 463.

Velik se broj Hrvata Protokolu nije radovao. To se ponajprije odnosi na hrvatsko političko iseljništvo. Hrvatski su emigranti držali da će sada jugoslavenski režim protiv njih voditi uspješniji borbu. A i u domovini su mnogi bili sumnjičavi prema tom potezu Svete Stolice. Danas možemo reći da je uspostava diplomatskih odnosa imala dobre, a i neke loše posljedice. Među dobre posljedice, između ostaloga, spada i lakše dobivanje građevinskih dozvola za izgradnju crkvenih objekata. Svakako, uspostavom diplomatskih odnosa nisu se obistinile crne slutnje onih koji su mislili da će režim Crkvu podrediti svojim interesima, na štetu hrvatskih svećenika i vjernika.¹⁰⁸

Slika 8. Susret Josipa Broza i pape Pavla VI.

¹⁰⁸ M. Vidović, *Povijest crkve u Hrvata*, str. 463.

7.2. Hrvatski biskupi na II. vatikanskom saboru

Prvo zasjedanje Drugoga vatikanskog sabora održano je 11. listopada 1962. Bilo je prisutno 2 540 saborskih otaca s pravom glasa. Bio je to najveći skup katoličkih biskupa u dotadašnjoj povijesti Crkve. Sabor je završio nakon trogodišnjeg rada 8. prosinca 1965. Za vrijeme rada Sabora umro je papa Ivan XXIII, dana 3. lipnja 1963. Naslijedio ga je papa Pavao VI., koji je odmah nakon izbora izjavio da će Sabor biti nastavljen.¹⁰⁹

Da bi sabor mogao započeti s radom, bile su potrebne duge i stručne pripreme. Zbog toga je osnovano 10 pripremljenih komisija: teološka, komisija za biskupe i upravu biskupija, za disciplinu klera i kršćanskog puka, za istočne Crkve, za sakramente, za redovnike, za misije, za liturgiju, za sjemeništa, studij i crkveni odgoj i konačno za apostolat laika i sredstva društvenog propćavanja. Činjenica da su za članove pripremljenih komisija bili imenovani i naši biskupi, svakako je značila priznanje Crkvi u Hrvata. Bili su to: zgrebački nadbiskup Franjo Šeper, imenovan za člana komisije za disciplinu sakramenta, i splitsko- makarski biskup Frane Franić, imenovan za člana teološke komisije.¹¹⁰

Za vrijeme održanja Sabora stalno su radile saborske komisije, s vrhunskim crkvenim pravnim i teološkim stručnjacima. Neki naši biskupi bili su članovi i tih saborskih komisija. To su bili već spomenuti biskupi Šeper, član Komisije za disciplinu sakramenata, i Franić, član Doktrinarne komisije. Njima treba pridružiti i porečko- pulskoga biskupa Dragutina Nežića koji je bio savjetnik Komisije za apostolat laika, te banjolučkoga Alfreda Pichlera, koji je bio član Liturgijske saborske komisije. Svakako, između svih hrvatskih biskupa Šeper i Franić bili su i najaktivniji u saborskim raspravama (interventima), bilo da su intervente održali usmeno ili da su ih predali u pismenoj formi. Neki njihovi interventi imali su velika odjeka, što se ponajprije odnosi na Šeperov intervent o vjerskoj slobodi i dijalogu s vjernicima i Franićev o tisućgodišnjoj uporabi staroslavenskoga jezika u rimskoj liturgiji. Ovaj potonji u znatnoj je mjeri pridonio uvođenju živog jezika u liturgiju. U drugom zapaženom intervencu Franić se zalagao za osnivanje sekretarijata za dijalog s nevjernicima. Biskup Franić održao je ukupno 50 intervenata na Saboru. U saborskim raspravama sudjelovali su i drugi naši biskupi. Na intervent mostarskoga biskupa Petra Čule uneseno je ime sv. Josipa u rimski kanon mise.¹¹¹

¹⁰⁹ M. Vidović, Povijest crkve u Hrvata, str. 459.

¹¹⁰ Isto, str. 459.

¹¹¹ Isto, str. 460.

7.3. Liturgijska obnova

Drugi varikanski sabor pokrenuo je liturgijsko gibanje u Hrvatskoj. Na prvu nedjelju Došašća 1962. u Makarskoj je počeo izlaziti liturgijski mjesečnik *Molite braćo*. Taj je liturgijski list bio namijenjen vjernicima, a izdavao ga je Interdijecezanski liturgijski odbor pod pokroviteljstvom hrvatskoga episkopata. Urednik mu je bio fra Jure Radić, profesor na Visokoj franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj.¹¹²

Za vrijeme održavanja Sabora u jesen 1964., naši su se biskupi sastali u Zavodu sv. Jeronima u Rimu i raspravljali o provedbi saborske konstitucije *O svetoj liturgiji*. Biskupi su zaključili da se postupno ima uvoditi živi narodni jezik u cjelokupno bogoslužje. Na prvu korizmenu nedjelju godine 1965. u Hrvatskoj je stupila na snagu saborska odluka o uvođenju živoga jezika u bogoslužje. Saborska se odluka nije mogla odmah u cijelosti provesti, jer je za to bilo potrebno uliniti prijevod svih tekstova i za njih dobiti odobrenje od Svete Stolice. Iste 1965. fra Jure Radić izdaje *Bogoslužje, Misal i Brevijar za vjernike*, koja je knjiga bila odobrena i za liturgijsku uporabu. Dvije godine poslije isti autor izdaje *Misal za sve dane u godini*, koja je bila namijenjena privatnoj uporabi vjernika, a naknadno je dobio odobrenje i za liturgijsku uporabu.¹¹³

Biskupska konferencija 1969. povjerava Kršćanskoj sadašnjosti u Zagrebu tiskanje svih liturgijskih tekstova. Na prvu nedjelju Došašća, dana 30. studenoga 1969., pošto su bili prevedeni svi potrebni liturgijski tekstovi i za njih dobiveno potrebno odobrenje od Svete Stolice, cijela misa se počela govoriti na živom hrvatskom jeziku.¹¹⁴

1968. godine Novinarska izdavačka kuća „Stvarnost“ iz Zagreba izdala je na hrvatskom jeziku Bibliju, Stari i Novi zavjet, u suradnji s našim poznatim bibličarima, teolozima i laicima, jezičnim stručnjacima.¹¹⁵

¹¹² M. Vidović, *Povijest crkve u Hrvata*, str. 461.

¹¹³ Isto, 462.

¹¹⁴ Isto, str. 462.

¹¹⁵ Isto, str. 462.

7.4. Osvježavanje situacije 1971.

Kad je 1971. Josip Broz bio u posjetu papi, imao je na pameti posebne brige. Smatrao je da su ustavni amandmani i ekonomske reforme odveli zemlju u smjeru prevelike federalizacije, pa je već 1969. pokušao dati više autoriteta centralnom partijskom rukovodstvu. U tu svrhu, na IX. kongresu SK stvoren je Izvršni biro Predsjedništva, sastavljen od po dva republička predstavnika i po jednog pokrajinskog, s Brozom na čelu. Efikasnost toga novog političkog tijela pokazala se uskoro u suzbijanju krize u Sloveniji nastale zbog uskraćivanja financija izgradnje cesta („cestovna afera“). Vodstvo u SKH nije dovoljno pazilo na ove „znakove vremena“ nego je i dalje guralo političke, ekonomske i društvene promjene, pa i onda kad se našlo izolirano, i kad nije biše imalo podrške ni bivšeg partnera SK Slovenije. Zahtjevi za reformama dosegli su kulminaciju na Desetoj sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske 1971. godine.¹¹⁶

Zbog sve težega međurepubličkoga dogovaranja u sferi politike i ekonomije, Tito se odlučio na stvaranje kolektivnoga državnog predsjedništva, koje je ujedno trebalo preuzeti vodeću ulogu poslije njegove smrti. To je samo ubrzalo dogovaranje o ustavnim amandmanima, koji su usvojeni 1971., i stvaranje određenog zanosa zbog novih mogućnosti i nada za kvalitetnije međunacionalno suživljenje. U Hrvatskoj je taj zanos poprimao oblike pokreta i SKH je uživao gotovo jednodušnu podršku širokih narodnih slojeva. No, SKH nije bio u svemu jedinstven. Neki njegovi članovi pobojali su se da bi, dosljedno tome, mogao zaprijetiti jedinstvu i stabilnosti Jugoslavije. Ta je bojazan prevladavala kod većine članova CK SKJ s Titom na čelu i upravo rješenje tog problema mučilo je Tita u vrijeme posjeta papi Pavlu VI. i drugim svjetskim vođama, uključujući i predsjednika SAD. Studentske demonstracije na Zagrebačkom sveučilištu uvjerile su Tita da se mora opredjeliti protiv onih snaga u SKH koje guraju reforme i podržavaju „pokret“. Posljedice te odluke postale su vidljive na 21. sjednici Predsjedništva CK SKJ, u Karađorđevu 1. prosinca 1971., kad je čitav vrh CK SKH bio smijenjen. Dakako, čistke na nižim razinama i u svim društvenim organizacijama odmah su uslijedile. Daljnja posljedica tih događaja bila je ponovna centralizacija moći u rukama partije, osobito njezina središta.¹¹⁷

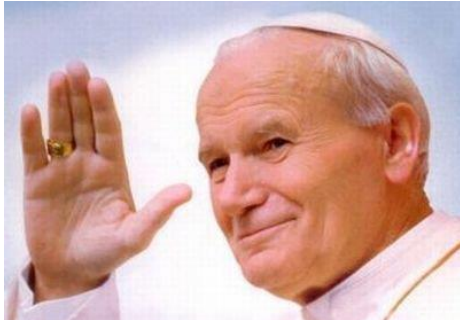
I katolička se crkva ponovno našla pod udarom protucrkvene kampanje. Crkveno se vodstvo optuživalo zbog navodnog zagovaranja i aktivnog promicanja „malograđanskog nacionalizma“ i „prozapadnog liberalizma“. Otvoreni i prilično jednostrano ujednačeni

¹¹⁶ J. Krišto, *Katolička crkva utotalitarizmu, 1945.-1990.*, str. 52.-53.

¹¹⁷ Isto, str. 54.

napadaji na KC u Hrvata nastavili su se tijekom cijelog desetljeća, pa i do silaska komunista s političke scene.¹¹⁸

7.5. Odnos Crkve i države u Hrvatskoj osamdesetih

Slika 9. Papa Ivan Pavao II.

Za odnos između Crkve i države u osamdesetima možda je najznačajnije da je prethodno desetljeće Josip Broz, doživotni predsjednik, zatvorio smrću. Nedugo poslije njegove smrti vlada je bila suočena s neugodnim činjenicama ekonomskog stanja u zemlji. Ispostavilo se, poslije neuspješnih pokušaja prikrivanja, da je zemlja u velikim dugovima, koje jednostavno nije u mogućnosti plaćati. U Poljskoj se stvarala moćna organizacija sindikata neovisna o partiji. Činjenica da je u Vatikanu sjedio papa Poljak, Ivan Pavao II., nije mogla umirujuće djelovati ni na vlastodršce u Hrvatskoj. Bio je to čovjek koji iz prve ruke zna kako komunistička mašinerija funkcionira i koji se ne da manipulirati dobro poliranom propagandom. Naprotiv, papa Poljak čvrst je u zahtjevima za društvenom pravdom i poštivanjem ljudskih prava. Štoviše, papa govori hrvatski, podržava stajališta hrvatske crkvene hijerarhije i posluži se svakom prigodom da naglasi opravdanost borbe hrvatskog naroda. Prvi put nakon desetljeća, Vatikan priznaje da je prema Hrvatima često učinjena nepravda, te da je odlučan oduprijeti se žestokoj propagandi jugoslavenske vlade.

Komunistička se partija pribojavala da bi se Crkva mogla početi koristiti ekonomskim nevoljama zemlje kako bi je razbila. Postojala je realna bojazan da Crkva pokuša „ponoviti poljski slučaj“ u Jugoslaviji, što svjedoče mnogobrojni napadi na Crkvu tih dana., koji su na jedan ili drugi način tvrdili da se u Jugoslaviji to ne može, ili ne smije dogoditi, jer Karolička crkva kod Hrvata tovože nije igrala istu povijesnu ulogu kao kod Poljaka. Ponuđena je i etiketa „Stepinčeva Crkva“ da bi se označilo kako hijerarhija Katoličke crkve kod Hrvata zastupa ideje koje je SKJ već osudio, te nema legitimiteta ni kad traži i podupire naočigled legitimne stvari. SK je također odlučio da neće dopustiti uplitanje Crkve u društveno-kulturnu sferu, da Crkva vrši svoj utjecaj na društvena, a posredno i na politička kretanja.¹¹⁹

¹¹⁸ J. Krišto, *Katolička crkva utotalitarizmu, 1945.-1990.*, str. 55.

¹¹⁹ Isto, str. 78.-79.

7. ZAKLJUČAK

Katolička crkva i komunizam kao ideološka misao su dvije međusobno slične i strahovito različite društvene konstrukcije. Obje sadrže snažnu hijerarhiju i postoje zbog društva i njegova opstojanja. Jedna ima svjetovnu, a druga duhovnu dimenziju. “U većini komunističkih zemalja postojali su neki oblici privatnoga vlasništva, razvijena podjela rada i klasni sustav utemeljen na birokratskim povlasticama”¹²⁰ Komunizam sam po sebi niječe sve stranačke oblike i mogućnost *drugog mišljenja*, a Katolička crkva u ovome slučaju činila se kao stranka koja im se uplitala u djelovanje. Komunizam izjednačuje privatno vlasništvo, a Crkva bez privatnoga vlasništva (bolnice, škole, tisak) ne može djelovati i utjecati na puk onako kako je to bilo u praksi do dolaska komunista na vlast. Rezultat ovih nepodudaranja su, nažalost, velika nepravda učinjena na katolički puk, svećenstvo, mržnja i strahoviti Domovinski rat kojim se je raspala komunistička vlast, a posljedice su i danas vidljive.

¹²⁰ Nicolas Abercrombie, Stephen Hil, Bryn Turner, Rječnik sociologije, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008., str. 170.

8. POPIS LITERATURE

1. Abercrombie, Nicolas, Hill, Stephen, Turner, Bryn, Rječnik sociologije, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
2. Akmadža, Miroslav, Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966., "Otokar Keršovani" d.o.o., Rijeka, 2004.
3. Akmadža, Miroslav, Oduzimanje imovine katoličkoj crkvi i crkveno- državni odnosi od 1945.- 1966., Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić, Zagreb, 2003.,
4. Akmadža, Miroslav, Franjo Šeper- mudročću protiv jednoumlja, za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić, Zagreb, 2009.
5. Casaroli, Agostino, Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963.-1989., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.
6. Krišto, Jure, Katolička crkva u totalitarizmu 1945.- 1990., Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997.
7. Landercy, M., Kardinal Alojzije Stepinac, GRO "Plamen", Đakovački selci 1989.
8. Maticka, Marjan, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948., Školska knjiga, 1990., Zagreb
9. Mužić, Ivan, Katolička crkva i Stepinac, Marjan tisak, 2003., Split
10. Mužić, Ivan, Pavelić i Stepinac, Logos, 1991.
11. Perić, Ivo, Povijest Hrvata od 1918. do danas, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
12. Radelić, Zdenko, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.- 1991., od zajedništva do razlaza, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
13. Šanjek, Franjo, Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.) 133.-141., u Zbornik radova Međunarodnoga simpozija o kardinalu Franji Šeperu povodom 20. Obljetnice smrti, Nadbiskupija zagrebačka, kongregacija za nauk vjere, Zagreb 7.- 8. studenog 2001., Rim, 29.-30. studenoga 2001.
14. Štambuk – Škalić, Marina, Proces Alojziju Stepincu, dokumenti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.
15. Vidović, Mile, Povijest crkve u Hrvata, Ogranak Matice hrvatske Metković, Metković- Split, 2007.
16. Znidarčić, Lav, Alojzije Stepinac, Matica hrvatska, Zagreb 1998.

9. POPIS PRILOGA

Prilog 1 – slika 1 – Vladimir Bakarić

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Vladimir_Bakaric.jpg

Prilog 2 – slika 2 – Alojzije Stepinac

http://hr.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BEeni_Alojzije_Stepinac

Prilog 3 - slika 3 – Josip Broz Tito

<http://www.os-popovaca.skole.hr/8bd/diktatori/documents/35.html>

Prilog 4 – slika 4 – Suđenje kardinalu Stepincu

<http://www.mka.hr/duhovnost/molitva/molitva-za-proglasenje-svetim/attachment/stepinac/>

Prilog 5 – slika 5 – Franjo Šeper

<http://www.osijek.hr/index.php/cro/Osijek/Osjecki-spomendan/OSJECKI-SPOMENDAN-24.-ozujka>

Prilog 6 – slika 6 – Papa Ivan XXIII.

<http://www.traditioninaction.org/RevolutionPhotos/A049rcPaulVI.htm>

Prilog 7 – slika 7- Agostino Casaroli

http://www.zam.it/biografia_Agostino_Casaroli

Prilog 8 – slika 8 – Susret Josipa Broza i pape Pavla VI.

<http://www.traditioninaction.org/RevolutionPhotos/A049rcPaulVI.htm>

Prilog 9 – slika 9 – Papa Ivan Pavao II.

<http://dalje.com/hr-svijet/papa-ivan-pavao-ii-napustio-nas-je-prije-4-godine/247780>

10. LINKOVI

1. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=18332 (preuzeto 22. svibnja 2012.)